

**LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA LAG-a
MENTORIDES
ZA RAZDOBLJE 2023. - 2027.**

OVAJ PROJEKT SUFINANCIRAN JE SREDSTVIMA EUROPSKE UNIJE
Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj
Podmjera 19.1. »Pripremna pomoć« – provedba tipa operacije 19.1.1. »Pripremna pomoć« Mjera 19
»Potpora lokalnom razvoju u okviru inicijative LEADER
(CLLD – Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice)«
Lokalna akcijska grupa „Marinianis“

PROGRAM RURALNOG RAZVOJA 2014.-2020. (2021. i 2022.)
Udio sufinanciranja: 90% EU, 10% RH
Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj: Europa ulaže u ruralna područja

POPIS KRATICA

AGRONET	Elektronička aplikacija namijenjena za pomoć poljoprivrednim gospodarstvima i ostalim korisnicima u ostvarivanju prava na potpore u poljoprivredi
ARKOD	Sustav identifikacije zemljišnih parcela
APPRRR	Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju
CLLD	eng. <i>Community Led Local Development</i> - Lokalni razvoj vođen lokalnom zajednicom
DZS	Državni zavod za statistiku
EE	Energetska učinkovitost
EU	Europska unija
EPFRR	Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj
ESIF	Europski strukturni i investicijski fondovi
HGK	Hrvatska gospodarska komora
HOK	Hrvatska obrtnička komora
IKT	Informacijsko-komunikacijske tehnologije
IT	Informacijske tehnologije
JLS	Jedinica lokalne samouprave
JU	Javna ustanova
LAG	Lokalna akcijska grupa
LEADER	Program Europske unije za razvoj ruralnih područja fran. <i>Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale</i>
LSŽ	Ličko-senjska županija
LRS	Lokalna razvojna strategija
MRRFEU	Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije
OCD	Organizacije civilnog društva
OIE	Obnovljivi izvori energije
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
PG	Poljoprivredno gospodarstvo
PGŽ	Primorsko-goranska županija
PRR	Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014. - 2020.
SOPG	Samoopskrbno obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
RH	Republika Hrvatska
RM	Republika Mađarska
SP ZPP	Strateški plan Zajedničke poljoprivredne politike Republike Hrvatske 2023. - 2027.
TZ	Turistička zajednica
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika EU-a
ZŽ	Zadarska županija

SADRŽAJ

UVOD.....	5
1. OPIS PODRUČJA KOJE OBUHVAĆA LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA (LRS).....	6
1.1. Osnovne zemljopisne značajke područja LAG-a	6
1.1.1. Područje LAG-a	6
Slika 1: Karta LAG područja s vidljivim granicama JLS-ova u LAG-u	7
Slika 2: Karta položaja LAG-a na karti Republike Hrvatske.....	7
Tablica 1: Osnovni podaci o LAG-u.....	8
1.1.2. Geomorfološke i klimatske karakteristike na području LAG-a	8
1.1.3. Kulturna, povijesna i prirodna baština na području LAG-a.....	9
1.1.3.1. Kulturno-povijesna baština.....	9
Tablica 2: Zaštićena kulturno-povijesna baština na području LAG-a.....	10
1.1.3.2. Prirodna baština na području LAG-a	10
Slika 3: Ekološka mreža Natura 2000 na području LAG-a	11
Tablica 3: Zaštićeni prirodni lokaliteti na području LAG-a	11
1.1.4. Stanje komunalne infrastrukture na području LAG-a.....	11
Tablica 4: Komunalna infrastruktura na području LAG-a.....	12
1.1.5. Stanje društvene infrastrukture na području LAG-a.....	13
Tablica 5: Stanje društvene infrastrukture na području LAG-a	13
1.2. Gospodarske značajke područja LAG-a	14
Tablica 6: Osnovni razvojni pokazatelji područja LAG-a.....	16
Tablica 7: Broj osoba zaposlenih u pravnim osobama po djelatnosti (NKD 2007) u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a	16
Tablica 8: Poduzetnici u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a.....	16
Tablica 9: Obrti u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a.....	17
Tablica 10: Struktura poljoprivrednih gospodarstva na području LAG-a	17
Tablica 11: Veličina poljoprivrednih gospodarstva na području LAG-a	17
Tablica 12: Poljoprivredne i šumske površine na području LAG-a.....	18
Tablica 13: Brojno stanje stoke na području LAG-a.....	18
Tablica 14: Dolasci turista i noćenja u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a.....	19
Tablica 15: Dobna struktura nezaposlenih na području LAG-a.....	19
Tablica 16: Dobna struktura zaposlenih na području LAG-a	20
1.3. Demografske značajke područja LAG-a	21
Tablica 17: Natalitet, mortalitet i vitalni indeks na području LAG-a.....	21
Tablica 18: Obrazovna struktura stanovništva na području LAG-a*	22
2. REZULTATI PROVEDBE LRS U RAZDOBLJU 2014. – 2022.....	23
Tablica 19: Rezultati provedbe LRS u razdoblju 2014. – 2022. i provedbe drugih projekata [stanje zaključno na dan 1. lipnja 2023.]	23
3. OPIS UKLJUČENOSTI LOKALNIH DIONIKA U IZRADU LRS-a.....	25
3.1. Opis partnerstva.....	25

Tablica 20: Članovi LAG-a	26
Tablica 21: Tijelo LAG-a nadležno za donošenje odluka koje su vezane za sadržaj i provedbu LRS	26
Tablica 22: Tijelo LAG-a nadležno za odabir projekata na LAG natječaju	26
3.2. Opis tijeka izrade LRS i sudjelovanja različitih interesnih skupina u izradi LRS.....	27
Tablica 23: Događaji i sudionici tijekom izrade LRS	28
4. ANALIZA RAZVOJNIH POTREBA I POTENCIJALA PODRUČJA.....	28
4.1. Rezultati analize stanja područja na temelju SWOT analize	28
Tablica 24: SWOT analiza LAG-a.....	28
5. OPĆI CILJEVI, SPECIFIČNI CILJEVI I INTERVENCIJE LRS	30
5.1. Prikaz potreba područja LAG-a.....	30
Tablica 25: Potrebe područja LAG-a	31
5.2. Opis općih i specifičnih ciljeva LRS.....	32
Tablica 26: Opći i specifični ciljevi LRS	32
5.3. Opis intervencija LRS uključujući projekte suradnje	33
Tablica 27: Intervencije u LRS	33
Tablica 28: Projekti suradnje	36
Tablica 29: Opis intervencija	37
5.4. Opis procesa odabira projekata na natječajima LAG-a	45
5.5. Usklađenost LRS sa ZPP-om	46
Tablica 30: Usklađenost LRS sa SP ZPP	46
6. KAPACITET LAG-a ZA PROVEDBU LRS.....	47
6.1. Kapacitet LAG-a za upravljanje LAG-om i provedbom LRS.....	47
Tablica 31: Kapacitet LAG-a za upravljanje LAG-om i provedbu LRS	47
6.2. Opis praćenja (monitoringa) i procjene (evaluacije) provedbe LRS	48
Tablica 32: Plan pokazatelja – pokazatelji rezultata ZPP.....	49
7. FINACIJSKI I AKCIJSKI PLAN PROVEDBE LRS.....	51
7.1. Finacijski plan provedbe LRS	51
Tablica 33: Finacijski plan provedbe LRS	51
7.2. Akcijski plan provedbe LRS	52
Tablica 34: Akcijski plan provedbe LRS	52
LITERATURA	53
PRILOZI.....	54
Prilog 1.	54
Prilog 2.	56
Prilog 3.	62

UVOD

Lokalna akcijska grupa (LAG) Mentorides osnovana je 2.travnja 2014. godine a registrirana 4. kolovoza 2014.) kada je obuhvaćao gradove Pag i Novalju te općine Kolan i Poveljanu. 2015. godine, LAG svoj obuhvat širi na područje Grada Raba i Općinu Lopar. LAG je partnerstvo multisektorskih razvojnih koje, svojim radom, doprinosi jačanju kapaciteta te širenju LEADER/CLLD načela i metodologije u integralnom razvoju podregionalnih područja u Republici Hrvatskoj.

Lokalna razvojna strategija (LRS) LAG-a osnovni je dokument integriranog teritorijalnog razvoja pod vodstvom zajednice LAG-a koji se provodi u svrhu ostvarenja cilja 5. Kohezijske politike Europske unije (EU) „*Europa bliža građanima poticanjem održivog i integriranog razvoja svih vrsta područja i lokalnih inicijativa*“ za programsko razdoblje 2021.-2027. Svrha LRS je i *provedba programa LEADER/CLLD* u okviru Strateškog plana Zajedničke poljoprivredne politike EU usmjerena integriranom razvoju ruralnih područja koji vodi lokalna zajednica u programskom razdoblju 2023.-2027. LRS sadrži osnovne smjernice za realizaciju razvojnih intervencija na lokalnoj razini putem projekata koji odgovaraju specifičnim razvojnim potrebama lokalne zajednice i koji, na najbolji način, doprinose integralnom i održivom razvoju područja LAG-a. LRS izrađena je u skladu sa *Strateškim planom Zajedničke poljoprivredne politike Republike Hrvatske 2023. – 2027.* (SP ZPP), intervencijom 77.06 *Potpora LEADER/CLLD pristupu* te prema *Uputi za izradu intervencija* i *Obrascu za izradu lokalne razvojne strategije LAG-a za razdoblje 2023.-2027.*, dokumentima donesenim od strane Ministarstva poljoprivrede. Također, LRS usklađena je sa *Planom razvoja Primorsko-goranske županije za razdoblje 2022.-2027. godine*, *Planom razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine* te *Planom razvoja Zadarske županije 2021.-2027.* kao i drugim relevantnim razvojnim dokumentima nadređene regionalne i nacionalne te EU razine.

U pripremi i izradi LRS ključnu ulogu imali su predstavnici dionika iz svih interesnih skupina – gospodarske, civilne i javne odnosno iz gospodarskog, javnog i civilnog sektora. Cijeli proces izrade LRS zasnovan je na partnerskom pristupu i na sedam načela LEADER-a.

Skupština LAG-a Mentorides je, nakon rasprave i usuglašavanja, na sjednici održanoj 11. rujna 2023. godine usvojila Lokalnu razvojnu strategiju za programsko razdoblje 2023.-2027.

1. OPIS PODRUČJA KOJE OBUHVAĆA LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA (LRS)

1.1. Osnovne zemljopisne značajke područja LAG-a

1.1.1. Područje LAG-a

LAG Mentorides obuhvaća jedinice lokalne samouprave koje imaju svoje sjedište na priobalnim otocima Rab i Pag te se nalazi na sjeverno zapadnom dijelu NUTS 2 Jadranske regije. Unutar LAG obuhvata je 6 JLS; na otoku Rabu to su Grad Rab i Općina Lopar, a na otoku Pagu: Gradovi Novalja i Pag te Općine Kolan i Poveljana. Administrativno gledajući otok Rab (JLS Lopar i Rab) pripada Primorsko-goranskoj županiji, Grad Novalja Ličko-senjskoj, a JLS Kolan, Pag i Poveljana Zadarskoj županiji. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, LAG je imao 16.607 stanovnika. Stanovništvo LAG-a živi u 35 naselja; 8 na otoku Rabu i 27 na otoku Pagu. Dužina morske obale LAG-a iznosi cca 423.47 km (Otok Pag dužinom obalne crte od 302.47 km najrazvedeniji je Jadranski otok 5. po veličini i otok Rab dužinom obalne crte od 121 km, 4. je otok po veličini). Osim nastanjenih priobalnih otoka Raba i Pag-a, unutar LAG-a je niz nenastanjenih otoka i hridi, od kojih su povijesno najznačajniji Goli otok 1 i Goli otok 2. Područje LAG-a ima izuzetan geostrateški položaj budući da ima središnju ulogu u kontroli gotovo cijelog Jadrana, što je utjecalo na dosadašnji razvoj ovih otoka. Otok Pag je jedan od premoštenih otoka u Republici Hrvatskoj (most). Područje otoka Paga funkcionalno je povezano sa Zadrom koji je političko, administrativno, gospodarsko, obrazovno, zdravstveno i prometno središte Zadarske županije (šire i sjeverne Dalmacije) i sjedište Zadarske nadbiskupije. Grad Novalja je administrativno povezana sa Ličko-senjskom županijom, dok je cijelo područje otoka Raba funkcionalno i administrativno okrenuto gradu Rijeci i Primorsko goranskoj županiji sa kojima je i prometno bolje povezano.

Lopar – općina je osnovana 2006. godine, a do tada je naselje Lopar bilo jedno od naselja Grada Raba. Najznačajnija gospodarska grana je turizam. Poznat po pješčanim plažama od kojih je najpoznatija Rajska plaža.

Rab – u srednjem vijeku važna trgovačka točka na trgovačkom putu između istoka i zapada, dok se u prošlosti njegov razvoj zasnivao na međunarodnoj trgovini, danas su najznačajnije djelatnosti ugostiteljstvo i turizam sa višestoljetnom tradicijom.

Novalja – smještena u blagom zaljevu na sjeverozapadu otoka Paga. Najznačajnija djelatnosti su ugostiteljstvo i turizam, a najznačajnija atrakcija je plaža Zrće sa svojim zabavnim sadržajima namijenjenima mlađoj populaciji gostiju („Hrvatska Ibiza“). Novaljsko polje, koje je većim dijelom zapušteno nalazi se između plaža Zrće i Lunski maslinici na sjeverozapadnom dijelu otoka, sa svojim drevnim maslinama i vrhunskim maslinovim uljem također su dio atraktivnosti područja.

Kolan – nastala 2003. godine izdvajanjem od Grada Paga. Kolan je smješten u unutrašnjosti otoka Paga, u udolini ispod vrhova Gradac (206 m) i Nebeska (256 m) s istočne te vrha Brizi (134 m) sa zapadne strane, koji štite područje od bure s Velebita i posolice. Područje je poznato po proizvodnji vrhunskog pašskog sira. Po indeksu razvijenosti najrazvijenija JLS unutar LAG obuhvata.

Pag – bogatstvo je nekad zasnivao na proizvodnji soli i trgovini solju. Danas je to turističko područje, osim turizma stanovništvo se bavi ovčarstvom radi proizvodnje pašskog sira i paške janjetine. U Gradu Pagu je sačuvana vještina izrade paške čipke.

Poveljana – zbog izvora pitke vode područje je bilo pogodno za poljoprivredu (uzgoj povrća, vinogradi, ovčarstvo). Danas je najznačajnija grana gospodarstva turizam i ugostiteljstvo (usluge pružanja smještaja i posluživanja hrane).

Slika 1: Karta LAG područja s vidljivim granicama JLS-ova u LAG-u

Izvor: LAG Mentorides

Slika 2: Karta položaja LAG-a na karti Republike Hrvatske

Izvor: <https://nrm.hr/clld/imenic-lagova/>

Tablica 1: Osnovni podaci o LAG-u

Osnovni statistički podaci o LAG-u						
Naziv JLS	Broj stanovnika u JLS	Naselja iz JLS u sastavu LAG-a	Broj stanovnika u naselju	Površina JLS km ²	Gustoća stanovnika u JLS (stan/km ²)	Broj kućanstava u JLS
Lopar	1.107	1	<i>Navedeno u Prilogu 1.</i>	26,50	41,39	409
Rab	7.161	7		90,08	79,57	2.773
Novalja	3.680	12		93,36	39,27	1.530
Kolan	815	11		28,85	28,14	336
Pag	3.175	21		132,11	24,12	1.359
Povljana	669			38,57	17,63	291
Ukupno LAG	16.607	35	n/p	409,47	41,39*	6.698
Osobna iskaznica LAG-a						
OIB	06307946635					
Adresa sjedišta	Ured u Pagu, Od Špitala 1, 23250 Pag					
Adresa podružnica	Ured u Rabu, Trg Municipium Arba 2, 51280 Rab					
Kontakt telefon	+385 (0)91 3940174					
Kontakt e-mail	lag.mentorides@gmail.com					
Mrežna stranica	https://www.lagmentorides.hr/					

Izvor: Državni zavod za statistiku – za osnovne statističke podatke o LAG-u; Popis stanovništva 2021. *Prosjeak LAG

1.1.2. Geomorfološke i klimatske karakteristike na području LAG-a

Područje LAG-a obuhvaća Pag, Rab, povremeno nastanjen otok Maman, 8 nenaseljenih otoka i 14 otočića. U odnosu na kopno nastanjeni otoci Rab i Pag su priobalni otoci, kao i većina nenastanjenih otoka i otočića te hridi. Otok Pag je premošteni otok, spojen s kopnom (Ljubačka vrata, Zadarska županija) Paškim mostom 17.11.1968. Otok Rab pripada Kvarnerskom arhipelagu i njegov je najjužniji otok. Reljef otoka Raba ima paralelnu zonalnu strukturu u kojoj se izmjenjuju hrptovi i udoline dinaridskim pravcem SZ – JI. U skladu s dominantnom karbonatnom osnovom na otoku prevladava krški i akumulacijski reljef. Obalna područja otoka oblikovana su gornjopleistocensko-holocenskim izdizanjem morske razine kada su potopljene brojne jaruge čime su oblikovane veće uvale. Na otoku je zastupljeno 5 kategorija nagiba padina među kojima najveći udio čine nagnuti tereni nagiba padine 5- 12°. Velika ustrmljenost padina vezana je za dijelove raščlanjene karbonatne zone hrpta Kamenjaka na koju je utjecala tektonika te krški i padinski procesi. U skladu s prevladavajućim morfostrukturnim obilježjima na Rabu se ističu četiri veće cjeline: hrbat Kamenjak, zaravan Kalifront, poluotok Lopar i središnja flišna udolinska zona. Najrasprostranjenije kategorije su kamenite, strme i nepristupačne i pristupačne obale te krški reljef oblikovan na padinama nagiba 5-12° i 12- 32°. Otok Pag se nalazi na granici između Kvarnera i Dalmacije. S morfološkog aspekta Pag čini produžetak Ravnih kotara prema kvarnerskoj otočnoj skupini, u koju se “uvlači” poput klina. Sjeveroistočni dio otoka, posebno padine prema Velebitskom kanalu, izložen je razornom djelovanju bure i posolice, sječi šuma (u prošlosti) i uzgoj stoke su doveli do ogoljavanja. Proces dezertifikacije paškog krša pojačan je i nedostatkom površinskih voda. Najveći dio središnjega i jugozapadnog dijela otoka Paga pitomi je krajolik obrastao šumom i makijom u kojoj prevladavaju hrast crnika i hrast medunac. U središnjoj zoni, ispunjenoj velikim dijelom flišnim naslagama, nalaze se brojni izvori, povremeni vodotoci te močvarni-jezerski krajolici Velog i Malog blata kraj Povljane te Kolanskog blata kraj Kolana. Taj je dio otoka agrarno najznačajniji prostor, posebno područje

Novaljskog polja. Plitko podmorje uvale Soline u Paškom zaljevu i uvale Dinjiška idealan su prostor za proizvodnju soli. U srednjem vijeku na otoku se razvila prava "industrija" soli. Na krajnjem sjeveru otoka Paga oblikovan je znakoviti pejzaž suhozidima ograđenih obradivih površina s velikim stablima maslina i šumarcima crnike. Područje LAG-a pripada „jadranskom tipu“ mediteranske klime koji ima vruća i suha ljeta te blage i vlažne zime. Maritimnost LAG-a očituje se u srednjim temperaturama (naročito zimskih mjeseci) i temperaturnim amplitudama. Otoci spadaju u najtoplije otoke našeg primorja s visokim vrijednostima srednjih temperatura koje su posljedica visoke insolacije. Insolacija kao izvor energije u LAG-u do sada nije dovoljno korištena. Otok Pag ima 280 sunčanih dana u godini i preko 2.500 sunčanih sati. Prosječna ljetna temperatura zraka je 28 °C a zimska 10 °C. Otok Pag ima 140 dana u godini višu temperaturu od 18 °C. Vrijeme na otoku ljeti nudi maestral, a zimi hladna i suha bura. Vlažnost zraka je kroz cijelo ljeto ista. Otok Rab također ima relativno visoku insolaciju s prosječno 2.417 sati sijanja sunca godišnje Srednje trajanje insolacije kreće se od 11 h dnevno u najtoplijem mjesecu - srpnju - do 3 h dnevno u prosincu. Rab ima relativno visok stupanj padalina, u kasno jesenskim i ranoproljetnim mjesecima. Kvarnerski zaljev kojemu pripada i otok Rab okružen je planinskim lancima Učkom i Velebitom koji primaju velike količine oborina, pa stoga i Rab ima prosječno 1108 mm padalina. Zimi puše najjači sjeveroistočnjak (bura), a u proljeće i jesen najčešći je jugoistočnjak (jugo), dok ljeti s mora puše blagi i ugodni sjeverozapadnjak (maestral) koji znatno rashlađuje zagrijano kopno.

1.1.3. Kulturna, povijesna i prirodna baština na području LAG-a

1.1.3.1. Kulturno-povijesna baština

Naseljenost na području LAG-a traje u kontinuitetu od predilirskog doba do danas o čemu svjedoče **brojna arheološka nalazišta te bogata kulturna baština**. Otok Rab Prapovijesna nalazišta se nalaze na lokalitetima na poluotoku Lopar te u Kaporu, Banjolu, Barbatu i Rabu. Smatra se da su prvi stanovnici otoka Raba bili Iliri, pleme Liburna. Danas, na otoku Rabu najznačajnija je **povijesno-urbana cjelina Raba** s urbanom jezgrom koja se razvija od liburnskoga naselja do rimskog municipija, a zatim se dalje razvija do 15. st. svakako najprepoznatljiviji po svoja 4 zvonika; 3 romanička i 1 baroknom kao glavnim obilježjima cijelog prostora. U Rabu je nastala **Velika kamporska kronika**, koju je napisao fra Odorik Badurina u 19. st. s ciljem djelovanja na lokalnu zajednicu. Od nematerijalne baštine na području Raba zaštićeni su **pokladni običaji Lopaških maškara**, a u Loparu se vjerovalo da maškari tjeraju zle sile. **Rapska torta** je tradicijska rapska slastica, a njezini osnovni sastojci sa „začinima“ mediteranskog podneblja poveznica su s kolačima koji se izrađuju na Mediteranu od kraja 18. st. Unutar Općine Lopar je **otočić Goli** na kojem je u vrijeme Jugoslavije bio sagrađen logor za političke zatvorenike. Otok Pag, Novalja ima dugu, burnu i zanimljivu prošlost o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi na raznim lokalitetima u gradu i njegovoj okolini. Najbolje su sačuvani sakralni objekti i objekti iz antičkog doba. U kopnenom dijelu i podmorju **Caske** nalaze se brojni rimski ostaci rezidencijalnih i gospodarskih, lučkih objekata, kao i ostatvi rimske nekropole. Naselje Novalja bilo je u rimsko doba vanjska luka stare Cisse o čemu svjedoče ostaci zidova rimske arhitekture, stupova kao i bedemi lučkog castruma. Sačuvan je **podzemni antički vodovod** koji je u Novalju dovodio vodu iz Novaljskog polja. Najvećim je dijelom uklesan u živoj stijeni, duljine 1042 m i širini oko 0.60 m, dok visina varira. Izgrađen je u 1. st. n.e.. **Kulturno povijesna cjelina grada Paga** je građena od 1443.g. prema renesansnom ortogonalnom planu, po načelima urbanizma mediteranskog pojasa (Pag je jedan od rijetkih planskih gradova na jadranskim otocima). Unutar grada je glavni trg s reprezentativnim javnim zgradama iz 15. st., unutar Grada sačuvana je palača (15.st.) plemićke obitelji Mirković – **rodna kuća kipara Ivana Mirkovića**. Na području općine Poveljana nalazi

se crkva sv. Nikole ranoromaničke dalmatinske sakralne spomenike građene od 9. do 11. st. Pod zaštitom je i **bogata etnobaština otoka Paga**. Na području Caske nalazi se sagrađena **tunera**-spomenik tradicije ribarstva na ovom otoku. Na području cijelog otoka Paga sačuvana je **tradicija pučkog pjevanja starih pučkih paških napjeva**. Sačuvana je **tradicija proizvodnje paškog sira** zadržane tehnologije još od prije doseljenja Hrvata na otok. **Etno zona Lun** koja predstavlja reprezentativno ruralno područje mediteranskog zaseočnog staničnog tipa nastao od 14. - 20. st. (stočarski i ratarski prostor, mlinovi za masline). Pod zaštitom kao kulturno dobro je i šivana **paška čipka** koja se nije mijenjala od doba renesanse do 19. st. i nalazi se **na UNESCO-voj reprezentativnoj listi** nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Osim paške čipke pod zaštitom su **dijelovi nošnje je i žensko pokrivalo za glavu**, „pokrivaca“ koje se spominje u 13. stoljeću, a paški teg je ukras na prsima košulje nastalog u stilu starinskog ures. Od tradicionalnih jela kao **zaštićeno kulturno dobro je vještina izrade slastica paški baškotin i koludraška štrika**, a vještina njihove pripreme njeguje se u benediktinskome samostanu sv. Margarite u gradu Pagu. Također u akvatoriju pod LAG obuhvatom niz je zaštićenih podmorskih lokaliteta. Povijest područja LAG-a te detaljan popis zaštićene kulturno-povijesne baštine po JLS LAG-a nalazi se u Prilogu 2. Na području LAG-a prakticiraju se znanja i vještine koje su zaštićene kao kulturna baština šireg područja Jadranskih županija.

Tablica 2: Zaštićena kulturno-povijesna baština na području LAG-a

JLS	Vrsta kulturnog dobra						
	Nepokretno kulturno dobro				Pokretno kulturno dobro		Nematerijalno kulturno dobro
	Pojedinačno	Kulturno-povijesna cjelina	Kulturni krajolik	Arheologija	Pojedinačno	Zbirka	
Ukupno LAG	8	1	0	3	29	11	20

Izvor: *Ministarstvo kulture i medija*

1.1.3.2. Prirodna baština na području LAG-a

Osobitost LAG-a predstavlja visoko vrijedna biološka raznolikost i prirodna baština. Gotovo **cijeli prostor LAG-a nalazi se u području ekološke mreže NATURA 2000**. **Otok Rab:** Šume, makija i druge vrste zelenila zauzimaju ukupno više od dvije petine površine otoka Raba. **Park šuma Komrčar** svojim istočnim dijelom okružuje zidine Raba. Komrčar je oko 80 godina stara šuma alepskog bora, umjetno podignuta na pustom tlu. Posebni, **botanički rezervat je šuma "Dundo"**, sjeverozapadno od Raba, te predstavlja pretežno visoku i gustu šikaru s razbacanim stablima crnike (10-30 cm debljine i 6-12 m visine). Najstarija i osobito reprezentativna stabla crnike sačuvala su se u neposrednoj okolici lugarnice. Estetski je vrlo slikovit južni dio "Dunda" prema uvali sv. Kristofora. Sjeveroistočni dio poluotoka **Lopar je značajan krajobraz**, izdvaja se neuobičajenom morfologijom. Uzrok ovome je petrografski sastav stijena od kojih je izgrađen Lopar. Zbog toga su u njima atmosferilije (erozija, korozija i eolska korozija) stvorile raznovrsne i često bizarne oblike, najčešće u obliku piramida ili gljiva (turistička atrakcija). **Otok Pag:** Na sjevernom dijelu poluotoka Lun (Grad Novalja) nalazi se **poseban (botanički) rezervat Lun - jedino nalazište divlje masline na jadranskoj obali**, gdje ona na većoj površini čini nadstojnu vegetaciju. Obrast maslina je slab, čitava površina izgleda kao kamenjar s rijetko razasutim stablima. Ukupan broj starih maslina iznosi oko 1500, od čega je oko 100 stabala pitome masline. Posebni **(ornitološki) rezervat Kolansko blato** – blato rogoza nalazi se na području JLS Kolan i Novalja. To je depresija 3,5 km duga i širine 0,5 km s močvarnom vegetacijom, jedna od posljednjih močvara na hrvatskoj obali. Tokom zime i za vrijeme proljetne i jesenske migracije, ovdje se zadržava mnoštvo ptičjih vrsta - patke,

liske, gnjurci, vodene kokošice, trstenjaci, čaplje, različite šljukarice i dr. Pag je jedan od otoka s najvećim brojem pješčanih i šljunčanih plaža na našoj obali. Na kraju Paškog zaljeva, blizu Novalje, nalazi se jedna od najljepših plaža - Zrće, u istoimenoj uvali. Njena dužina iznosi oko 500 m, širina i do 50 m, a tvore je sitni šljunak i pijesak, koji se nastavljaju daleko u more. Dio neposrednog zaleđa pokriva sađena borova šuma alepskog i crnoga bora. **Značajni krajobraz - obalni pojas Dubrava-Hanzina** na otoku Pagu. Paški zaljev je naš najveći otočni zaljev i u krajoliku ostavlja dojam prostranog izduženog jezera. Ovu pejzažnu specifičnost dopunjuju geomorfološke zanimljivosti obalnog pojasa, uvjetovane kontaktom stijena različite otpornosti. Uski obalni pojas pod brdom formiran je u flišu i kvartarnim sedimentima različiti litoralni detalji: male pješčane uvale, stjenoviti rtovi, sike itd. Budući da je obalna zona djelomično i pod šumom to je jedan od najzanimljivijih i najljepših dijelova otoka Paga. **Posebni rezervat Veliko i Malo Blato**, čine depresije sa slatkom vodom u Velom Blatu te slatkom i bočatom vodom u Malom Blatu. Ova područja obrasla su zanimljivom vegetacijom močvara slatkih i bočatih voda. Gusta močvarna vegetacija Velog i Malog Blata je stanište brojnih ptičjih vrsta, koje ovdje zimuju, gnjezde ili se zadržavaju prilikom proljetne i jesenje seobe ptica (strnadica močvarica, pliska pastirica, provarica svilovka, trstenjak droščić, trstenjak cvrkutić; patka divlja, patka njorka, gnjurac pilinorac, kokošica mlakara i dr. Broj vrsta koje na ovom području zimuju, a osobito broj onih vrsta koje se ovdje zadržavaju prilikom proljetne i jesenje seobe ptica znatno premašuje broj gnjezdarica. Najznačajnije vrste koje na ovim područjima zimuju, odnosno koje sele preko ovih krajeva su brojne vrste pataka, ptica pjevice, sjenica i dr.

Slika 3: Ekološka mreža Natura 2000 na području LAG-a

U Prilogu 3.

Izvor: *Bioportal, web portal informacijskog sustava zaštite prirode*

Tablica 3: Zaštićeni prirodni lokaliteti na području LAG-a

Kategorija zaštite	Naziv	Površina u ha	Godišnja proglašenja	JLS-ovi u LAG-u na čijem području se nalazi
Park šuma	Komrčar	8	1965.	Grad Rab
Posebni rezervat šumske vegetacije	Šuma Dundo	106,50	1949.	Grad Rab
Zaštićeni krajobraz	Lopar	93,68	1969.	Općina Lopar
Posebni rezervat	Lun divlje masline	21,93	1963.	Grad Novalja
Posebni rezervat	Kolanjsko blato (blato rogoza)	2,71	1988.	Grad Novalja
		172,21		Općina Kolan
Posebni rezervat	Veliko i malo blato	96,37	1988.	Grad Pag
		365,32		Općina Poveljana
Značajni krajobraz	Zrće	359,09	1988.	Grad Novalja
Značajni krajobraz	Dubrava Hanzina	460,89	1988.	Grad Pag
Ukupno LAG	8			

Izvor: *Bioportal, web portal informacijskog sustava zaštite prirode, Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja*

1.1.4. Stanje komunalne infrastrukture na području LAG-a

Promet: Javni pomorski promet je za otok Rab od najveće važnosti. ŽLU Rab upravlja s19 luka (luke županijskog i lokalnog značaja), od kojih je najvažnija trajektna luka Mišnjak preko koje se održava državna trajektna linija 337 Mišnjak- Stinica (kopno, Grad Senj). Iz luke Stinica stiže se spojnim cestom D405 do Jadranske magistrale (DC8), kojom prema jugu teče promet prema Zadru, Splitu, a u smjeru sjeverozapada se dolazi do Senja i dalje u pravcu Rijeke ili skretanjem prema sjeveru na D23 povezuje s unutrašnjosti RH. Osim ove državne trajektne linije, Rab je povezan s kopnom još s cjelogodišnjom državnom brzobrodskom linijom 9309

Novalja-Rab-Rijeka. Otoci Rab i Pag povezani su cjelogodišnjom međuzupanijskom linijom Lun-Rab. Na Rabu najvažnije prometnice su DC105 Lopar (trajektna luka)-Banjol-Barbat na Rabu (trajektna luka), ŽC5139 Kampor-B Pomer (ŽC5119)-Premantura (kamp Stupice) Barbat na Rabu (DC105), ŽC5135 Banjole (nerazvrstana cesta-ŽC5136), ŽC5136. Otok Pag: Izgradnjom Paškog mosta kod Ljubačkih vrata, 1968., Pag je postao povezan s kopnom što je značajno doprinijelo gospodarskom razvoju otoka. Na otoku Pagu lukama upravlja ŽLU¹ Novalja koja upravlja s 5 luka od kojih je najvažnija trajektna luka Žigljen koja je luka ticanja za državnu trajektnu liniju 335 Prizna-Žigljen. ŽLU Zadar upravlja s preostale 2 luke na otoku Pagu – lukom Pag i Fortica (Dinjiška). Najznačajnije prometnica na otoku Pagu je DC106 Novalja (trajektna luka)-Pag-Ražanac-Posedarje (DC8), koja povezuje kopno iz smjera jugoistoka s Novaljom i ŽC 5151 Lun (LC59046)-Novalja (DC106. Na otoku je više lokalnih cesta koje povezuju naselja na otoku. Zračni promet orijentiran je na zračne luke na Krku i u Zadru. Nedostatna je i infrastruktura biciklističkih staza. **Vodopostrojenje:** Otoci se pitkom vodom opskrbljuju s kopna putem Vodovod Hrvatsko primorje - južni ogranak d.o.o. čiji suosnivači su sve JLS s područja LAG-a Mentoredies te Senj i Karlobag. Voda se zahvaća u Hrmatinama Senj gdje stiže voda zahvaćena u Lici (rijeke Gacka i Lika) te se dio odvađa za potrebe vodopostrojenja. U ljetnoj sezoni potrebe za pitkom vodom rastu te je potrebno proširivati postojeće kapacitete vodopostrojenja. Odvodnja Sustav **odvodnje otpadnih voda** Rab sastoji se od šest crpnih stanica od Škvera u Palitu do Petraca u Banjolu, a izgrađen je godine 1987. Ovaj sustav odvodnje pokriva područje Palita i Grada te dijela Banjola. Organiziranu odvodnju otpadnih voda na području Grada Novalje imaju riješeno samo naselje Novalja i Gajac. Prikupljanje otpadnih voda s područja naselja Gajac riješeno je u potpunosti. Na području Grada Paga 80% grada priključeno je na sustav odvodnje. **Komunikacije:** Područje LAG-a gotovo je potpuno pokriveno fiksnim telefonskim linijama i mobilnom telefonijom. Omogućeno je i spajanje računala na brzu internetsku mrežu, što je važno za razvoj gospodarstva i kvalitetu života stanovnika. Poštanski uredi sa svim poštanskim uslugama nalaze se u svim JLS LAG-a. **Energetika:** Opskrbljenost el. energijom je 99% a broj priključaka na području LAG-a premašuje broj stalno nastanjenih kućanstava što ukazuje na veliki broj kuća za odmor. **Gospodarenje otpadom:** Odvojeno prikupljanje otpada varira, u Novalji i Loparu odvojeno se prikuplja 29,5% odnosno 25,5% komunalnog otpada, dok se na taj način najmanje otpada prikuplja u Povoljani (1,1 %). Sve JLS imaju reciklažna dvorišta s tim da svi osim Novalje i Paga koriste mobilna reciklažna dvorišta

Tablica 4: Komunalna infrastruktura na području LAG-a

Vrsta infrastrukture	Mjerna jedinica	Ukupno
Autocesta	Km	0
Državna cesta	Km	83,9
Županijska cesta	Km	104,3
Lokalna cesta	Km	73,8
Nerazvrstana cesta	Km	266,92
Željeznička pruga	Km	0
Biciklističke staze	Km	428
Međunarodne zračne luke	Broj	0
Ostale zračne luke	Broj	0
Morske luke	Broj	27
Riječne luke	Broj	0
Elektr. ener. Kablovi	Km	8655
Pokrivenost elektroničko-komunikacijske infrastrukture	% pokrivenosti EK infrastrukture – bakrena parica	50,26
	% pokrivenosti EK infrastrukture – svjetlovod	18,47

¹ ŽLU – Županijska lučka uprava

	% pokrivenosti EK infrastrukture – koloksidni kabel	0
Plinovod	Km	0
Vodovod	Km	377,64
Kanalizacija	Km	605,1
Pročišćivači otpadnih voda	Broj	0
Centri za gospod. Otpadom	Broj	1
Pretovarni centri	Broj	1

Izvor: Jedinice lokalne samouprave

1.1.5. Stanje društvene infrastrukture na području LAG-a

Za kvalitetu života stanovnika LAG-a, važna je društvena infrastruktura jer zatvaranje područnih škola, nedostatak ili velika udaljenost dječjih vrtića, neadekvatnost ili nepostojanje objekata za kulturne ili društvene aktivnosti, sportskih sadržaja i objekata, nedostatak ili neadekvatnost zdravstvene skrbi, uzrokovati će iseljavanje mladog stanovništva u područja boljih životnih uvjeta. **Obrazovanje:** Sve JLS imaju vrtiće, osim u Kolanu, gdje je u izgradnji. Na području LAG-a postoji 3 osnovne škole (u čijem sastavu djeluju i 3 područne) te 2 srednje, koje se nalaze u Rabu i Pagu s programima vezanim za turizam, ugostiteljstvo i program opće gimnazije. Na području LAG-a nema pravnih subjekata koji pružaju usluge cjeloživotnog obrazovanja. **Kultura:** U Gradu Novalji nalazi se Gradski muzej te mali neformalni, privatni muzej pod nazivom Crnkovićev dvor koji izlaže eksponate stare trgovine (1943.) i u kojem se održavaju različite radionice, izložbe i sl. Rab ima virtualni muzej JUXTA MARE. U Pagu se nalazi Muzej soli te stalne izložbe Paške čipke (u organizaciji Društva paških čipkarica „Frane Budak“ te Etno galerija (u organizaciji KUD Družina). U Kolanu također se njeguje kulturna baština područja te se nalazi Etnografska zbirka Kolan (u organizaciji KUD Bartol Kašić). Knjižnice se nalaze u Rabu, Novalji i Pagu, kao i kino dvorane. **Zdravstvo:** Na području LAG-a primarnu zdravstvenu zaštitu pružaju ambulante koje djeluju unutar 3 Doma zdravlja; ispostave Doma zdravlja Primorsko-goranske i Zadarske županije te Dom zdravlja Novalja (osnivač Ličko-senjske županije). Na otoku Rabu nalazi se, u naselju Kampor, Psihijatrijska bolnica koja pruža svoje usluge skrbi za mentalno zdravlje i liječenje ovisnosti pacijentima s područja Primorsko-goranske i Ličko-senjske županije. Prisutan je manjak zdravstvenih djelatnika, naročito na otoku Pagu, na kojem je i nedovoljna zdravstvena skrb za djecu i žene. **Socijalna skrb:** ostvaruje se putem podružnica Zavoda za socijalnu skrb - ispostava Crikvenica, Zadar i Gospić. Na području Novalje i Raba nalaze se dva manja doma za starije i nemoćne osobe, što je nedovoljno za potrebe na terenu. **Sportsko-rekreacijska infrastruktura:** Na području LAG-a nalaze se sportske dvorane na području općine Lopar, grada Raba, grad Novalja i grad Pag, te 3 sportska terena (Rab, Novalja, Pag). **Vatrogasna služba** je organizirana na oba otoka. Na Rabu vatrogasnu zajednicu čine DVD² Raba i Lopara. Grad Pag ima Javnu vatrogasnu postrojbu i DVD Pag, a dobrovoljna vatrogasna društva djeluju u Kolanu i Poveljani i Novalji. Vatrogasni domovi se nalaze u svim JLS.

Tablica 5: Stanje društvene infrastrukture na području LAG-a

Vrsta infrastrukture	Mjerna jedinica	Količina
Društveni/kulturni dom, dom za mlade	Broj	2
Kazališta	Broj	n/p
Kino dvorane	Broj	3
Knjižnice	Broj	3
Muzeji	Broj	4
Vatrogasni dom	Broj	6
Ambulanta	Broj	6

² DVD – Dobrovoljno vatrogasno društvo

Dom zdravlja	Broj	3
Bolnica	Broj	1
Vrtići	Broj	4
Ostali predškolski objekti	Broj	1
Osnovne škole	Broj	3
Srednje škole	Broj	2
Sportske građevine (zatvorene) ne uključujući školske dvorane	Broj	3
Sportske građevine (otvorene)	Broj	2
Dom za nezbrinutu djecu	Broj	n/p
Dom za starije i nemoćne	Broj	2
Ustanove za rehabilitaciju ovisnika (koje ne spadaju pod bolnice)	Broj	n/p

Izvor: Jedinice lokalne samouprave

1.2. Gospodarske značajke područja LAG-a

Prema indeksu razvijenosti sve JLS unutar LAG obuhvata su iznad prosjeka RH; najniži indeks ima Poveljana koja se nalazi u 6. razvojnoj skupini, dok je najrazvijenija općina Kolan koja je u 8. Razvojnoj skupini s indeksom od 111,579% od prosjeka RH. U periodu 2018.-2020. na području LAG-a rastao je broj pravnih subjekata i broj zaposlenih u pravnim subjektima. Također je rastao broj obrta, među kojima prevladavaju obrti koji se bave uslužnim djelatnostima. Unutar LAG-a nalazi se **1.133 PG-ova**, a najviše je onih OPG-ova i SOPG-ova koji čine 96,67% ili 1.095. **Ekološkom poljoprivredom se bave 33 PG-ova ili 2,91%**. Prema ekonomskoj veličini 613 PG-ova su manji od 3.000 eura (54,10%). PG-ova s EVPG većim od 8.000 eura je 262 ili 23,12%. Na otoku Rabu ukupno se nalazi 479 PG ili 42,28% , a prevladavaju PG-ovi s EVPG do 8.000 eura. U ARKOD evidenciju je upisano ukupno 5727,2 ha u 8.757 parcela. Od toga 5.304,05 ha je na otoku Pagu ili 92,60%.

Rudarstvo: Na području grada Paga nalazi se solana Pag, površine cca 225 ha. Paška sol registrirana je oznakom izvornosti na nacionalnoj razini. Solana Pag je najveći proizvođač morske soli u Hrvatskoj. Tradicionalni način proizvodnje soli, isparavanjem morske vode iz bazena je napušten 80-tih godina 20.st. kad je 5 km južno od grada Paga izgrađena tvornica soli. Na području otoka Paga nalaze se 4 lokacije za eksploataciju tehničko-građevnog kamena (JLS Novalja, Pag). Na otoku Raba nema eksploatacijskih polja mineralnih sirovina.

Šumarstvo: Ukupna površina šuma i šumskog zemljišta je 18.592,81 ha, a od toga je 91,81% šuma kojima upravljaju Hrvatske šume d.o.o. Na području Luna dio stanovnika vodi spor i traži povrat šuma i šumskog zemljišta. Na području LAG-a šumarstvo ne predstavlja značajnu granu u gospodarskom smislu, kao na kontinentu, prevladavaju već imaju pretežno zaštitnu i estetsku ulogu. Za otok Rab najznačajnije su šume hrasta crnike i crnog jasena. Degradacijom ovih šuma nastaje makija i garig. Na otoku Rabu razvijen je garig velikog vrijesa s bušinom, a sve četinjače plod su pošumljavanja. Na otoku Pagu samo je 3,8% pod šumskom vegetacijom. Sačuvane su šume hrasta medunca u podnožju Svetoga Vida i crnike na poluotoku Lun. **Poljoprivreda:** Uzgoj ovaca i pčelinjih zajednica karakteristika je otoka Paga. Među najpoznatije **otočne proizvode ubraja se paški sir, proizvodi se od ovčjeg mlijeka i paška janjetina**. Potražnja za ovim proizvodima je neprekidno u porastu, što održava visoke cijene. Na otoku Rabu najznačajniji je uzgoj maslina i proizvodnja maslinovog ulja te je pod maslinicima 124,86 ha ili 29,47% ukupno upisanih parcela na otoku Rabu. Na području LAG-a uzgoj ovaca je najvažnija stočarska grana, ukupno ima 40.917 grla ovaca, a uzgaja se pretežno paška ovca (otok Pag) i rapska ovca (Rab). Uzgoj je ekstenzivan, na pašnjacima. **Rapska ovca** (u narodu „škraparica“ nastala je križanjem pramenke s različitim vrstama merina. Uzgaja se radi

proizvodnje mesa (rapska janjetina). Paška ovca nastala je križanjem pramenke, merina i bergamaške ovce. U početku se koristila radi pridobivanja vune, a danas se uzgaja prvenstveno radi proizvodnje mlijeka koja je sirovska baza za proizvodnju sira. Na **UNESCO-voj reprezentativnoj listi** nematerijalne baštine je **Mediterranska prehrana** na hrvatskoj obali Jadrana, koju karakteriziraju posebne vještine, znanja, vjerovanja, ponašanja i običaji vezani uz poljoprivredu i ribarstvo, sakupljanje, preradu, pripremanje te osobito konzumiranje hrane. **Lunjski maslinici** su ono po čemu je mjesto Lun jedinstveno na otoku Pagu, ali i u svijetu. Među oko 80.000 stabala maslina, koliko ih ima na području Luna, posebno se ističe oko 1500 stabala divlje masline (lat. *Olea Oleaster*) visokih 5-8 m i promjera 20-80 cm. Iako nema puno plodnog tla, Pag je poznat i po **vinogradarstvu**. Zbog jakih ljetnih vrućina, malo kiše te razmjerno mnogo vjetrova grožđe ima naglašenu slatkoću. Posebno su poznata bijela **vina žutica i gegić** od autohtone domaće loze. Na otoku Pagu nalaze se i 3 klaonice te je osigurano zbrinjavanje klaoničkog otpada, što na Rabu nije slučaj. Također nema riješenog zbrinjavanja komine. U poljoprivrednoj proizvodnji najslabije je zastupljena proizvodnja povrća i voća, za koje je osiguranje dovoljnih količina vode ograničavajući faktor, te svih proizvoda u primarnoj preradi. Izražen je veliki individualizam i nepovjerenje prema svim oblicima udruživanja proizvođača. Na oba otoka prisutno je zarastanje poljoprivrednih površina, koje, osim što nisu u funkciji proizvodnje, predstavljaju i izvor opasnosti od požara na otvorenom. **Turizam** je na oba otoka pokretačka snaga razvoja. Glavni proizvod je „sunce i more”, što dovodi i do visoke sezonalnosti turističkih usluga. Na cijelom području izdvaja se plaža Zrće (Novalja) koja je kao turistička atrakcija koja privlači mlađu populaciju gostiju. Na području LAG-a pružaju se različiti oblici smještaja (hoteli, kampovi, apartmani, sobe za najam), a najmanje je smještaja vezano uz poljoprivredna gospodarstva, kao dopunska ili dodatna djelatnost. Ugostiteljski objekti sve više imaju u ponudi namirnice proizvedene na otocima (janjeće meso, paški sir, različite vrste ribe, maslinovo ulje, med), ali korištenje lokalnih namirnica je manje u većim smještajnim objektima. Na području LAG-a nalaze se 3 marine (2 na području Raba i 1 na području Paga), a u planu je izgradnja marine na području Novalje. Također na području LAG-a djeluje 20-tak turističkih agencija, koje pružaju različite usluge posjetiteljima od organiziranja smještaja do organiziranja izleta, zabava i sl. U svojim programskim dokumentima sve JLS planiraju i dalje razvijati turizam s ciljem produljenja turističke sezone. U tu svrhu planiraju povećati plasman lokalnih proizvoda kroz turizam, unaprijeđivati ponudu i aktivirati sve resurse kako bi ostali konkurentni i eventualno osvajali nova tržišta. U cilju povećanja atraktivnosti područja u organizaciji JLS, TZ i udruga (OCD-i) organiziraju se različita kulturna događanja i manifestacije (Novaljsko i Paško kulturno ljeto, Rapska fjera, ribarske fešte, Izložbe paške ovce i sira). **Ostale djelatnosti:** Na području LAG-a morskim ribolovom bavi se dio stanovništva (ribari su uglavnom registrirani kao obrti). Uzgoj ribe i školjkaša je od male važnosti (lokacija kog otočića Maun). Na području Paga podignuta je prva vjetroelektrana u RH. Na otoku Rabu po svom značenju izdvaja se Rapska plovidba d.d. koja održava državnu trajektnu liniju Mišnjak-Stinica te međuzupanijsku liniju Rab- Lun. Gospodarstvo otoka Raba karakteriziraju razvijene usluge smještaja te pripreme i usluživanja hrane, trgovina (namijenjena lokalnom stanovništvu i posjetiteljima), morski ribolov, brodogradnja te prerada metala, servisi , građevina i prijevoz putnika cestovnim putem i pomorskim putem. Gospodarstvo otoka Paga karakterizira osim pružanja usluga smještaja i usluživanja hrane, poljoprivreda i primarna prerada i niz proizvoda koji su nacionalno prepoznatljiviji (paški sir i janjetina, paška sol, paška čipka, maslinarstvo na poluotoku Lunu). Nedovoljno su razvijeni poslovi koji ne ovise od turističke sezone i koji osiguravaju zaposlenost tijekom cijele godine.

Tablica 6: Osnovni razvojni pokazatelji područja LAG-a

JLS	Razvoj na skupina prema IR	Indeks razvijenost i JLS	Prosječan dohodak po stanovniku, eura	Prosječni izvorni prihodi po stanovniku, eura	Prosječna stopa nezaposlenosti	Opće kretanje stanovništva	Indeks starenja	Visoko obrazovano stanovništvo (VŠS, VSS)
Lopar	7	106,834	3.123,95	827,04	0,0345	104,72	130,7	0,1339
Rab	7	106,227	3.975,94	533,97	0,0828	100,24	146,6	0,1752
Novalja	8	110,049	3.407,48	1.202,81	0,0912	114,48	148,6	0,1740
Kolan	8	111,579	3.563,60	1.376,57	0,0701	112,95	127,1	0,1656
Pag	7	104,690	3.502,70	648,17	0,0854	94,15	192,1	0,2104
Povljana	6	103,307	2.948,54	868,32	0,1186	98,28	236,8	0,2075
Ukupno LAG*	n/p	n/p	3.420,37	909,48	0,0804	104,137	163,65	0,177

Izvor: MRRFEU, Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na lokalnoj razini (razdoblje 2014.-2016.)

*Prosjek

Tablica 7: Broj osoba zaposlenih u pravnim osobama po djelatnosti (NKD 2007) u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a

Godina	Broj zaposlenih prema području djelatnosti – NKD 2007																				Broj zaposlenih ukupno za sva područja	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T		U
2018.	98	86	12	43	13	12	70	17	55	11	69	12	64	69	23	34	37	52	29	0	0	3.399
2019.	86	86	14	39	19	14	62	19	52	9	56	10	60	66	18	37	35	57	28	0	0	3.320
2020.	92	82	13	38	27	20	56	26	80	13	73	33	86	71	29	36	35	88	34	0	0	3.879

Izvor: Državni zavod za statistiku

Tablica 8: Poduzetnici u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a

Godina	Broj poduzetnika prema području djelatnosti – NKD 2007																				Broj poduzetnika ukupno za sva područja	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T		U
2018.	14	2	36	1	10	63	99	32	147	7	1	27	48	55	0	3	0	11	4	0	0	560
2019.	16	3	45	1	10	78	99	37	143	7	1	30	51	60	0	3	1	9	6	0	0	600
2020.	16	2	47	3	10	85	98	36	149	9	0	31	58	56	0	3	1	11	8	0	0	623

Izvor: Hrvatska gospodarska komora

Tablica 9: Obrti u 2018., 2019. i 2020. na području LAG-a

Godina	Broj obrta prema djelatnosti		Broj obrta ukupno za sve djelatnosti
	Proizvodna djelatnost	Uslužna djelatnost	
2018.	49	1337	1386
2019.	41	1392	1433
2020.	42	1417	1459

Izvor: Hrvatska obrtnička komora

Tablica 10: Struktura poljoprivrednih gospodarstva na području LAG-a

JLS	Organizacijski oblik poljoprivrednika						
	OPG	SOPG	Obrt	Trgovačko društvo	Zadruga	Druga pravna osoba i ostalo	Od toga broj ekoloških proizvođača
Lopar	33	4	0	0	0	0	0
Rab	376	33	7	3	0	2	4
Novalja	229	4	7	3	2	0	7
Kolan	93	0	0	0	0	0	1
Pag	228	3	5	3	0	0	5
Povljana	92	0	3	3	0	0	6
Ukupno LAG	1051	44	22	12	2	2	33

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju – AGRONET

Tablica 11: Veličina poljoprivrednih gospodarstva na području LAG-a

JLS	Ekonomska veličina poljoprivrednog gospodarstva (EUR)					
	do 3.000	3.001 – 8.000	8.001 – 15.000	15.001 – 50.000	50.001 – 100.000	100.001 i više
Lopar	26	8	4	0	0	0
Rab	345	62	9	4	1	0
Novalja	120	72	39	13	0	0
Kolan	27	31	30	8	0	0
Pag	57	63	76	42	2	2
Povljana	38	29	27	5	0	0
Ukupno LAG	613	265	185	72	3	2

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju

Tablica 12: Poljoprivredne i šumske površine na području LAG-a

JLS	Ukupna poljoprivredna površina (ha)	Ukupan broj parcela u ARKOD-u	Livade (ha)	Voćnjaci (ha)	Vinogradi (ha)	Maslinici	Pašnjaci (ha)	Oranice (ha)	Šume i šumsko zemljište
Lopar	24,19	237	1,59	0,34	0,15	4,88	0	3,14	2000,15
Rab	399,49	1930	12,09	4,33	7,16	119,98	0	24,66	4191,36
Novalja	901,49	1680	10,05	5,32	15,55	175,3	0	10,26	4621,73
Kolan	1063,69	1811	48,49	3,39	8,55	18,08	0	6,52	0
Pag	2586,23	1900	113,72	0,26	2,9	9,96	0	6,91	5685,53
Povljana	752,64	1199	36,62	5,37	7,86	20,31	0	12,73	2006,06
Ukupno LAG	5727,73	8757	222,56	19,01	42,17	348,51	0	64,22	7691,59

Izvor: *Ministarstvo poljoprivrede i Hrvatske šume d.o.o.*

Tablica 13: Brojno stanje stoke na području LAG-a

JLS	Kategorija stoke							
	Govedo	Ovca	Koza	Konj	Svinja	Perad	Magarac	Pčela (pčelinje zajednice)
Lopar	0	1427	13	0	0	128	2	230
Rab	0	3746	116	0	0	634	9	111
Novalja	0	6506	122	7	0	549	34	150
Kolan	1	6533	13	0	37	111	0	113
Pag	3	18652	23	0	86	600	3	524
Povljana	0	4053	0	0	8	30	0	0
Ukupno LAG	4	40917	287	7	131	2052	48	1128

Izvor: *Ministarstvo poljoprivrede*

Tablica 16: Dobna struktura zaposlenih na području LAG-a

JLS	Dobna struktura																													ukupno				
	15-19			20-24			25-29			30-34			35-39			40-44			45-49			50-54			55-59			60-64			65 i više			
	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž		U	M	Ž	U
Lopar	1	1	2	17	8	25	20	23	43	34	26	60	25	22	47	27	22	49	38	32	70	32	18	50	18	6	24	14	6	20	1	1	2	392
Rab	20	4	24	84	68	152	175	169	344	217	161	378	209	162	371	201	193	394	195	198	392	188	161	349	188	111	299	95	45	140	17	19	36	2880
Novalja	6	1	7	47	21	68	78	66	144	91	59	150	95	60	155	98	75	173	85	52	137	82	55	137	85	31	116	27	7	34	7	6	13	1134
Kolan	2	0	2	10	4	14	10	11	21	30	17	47	18	11	29	13	20	33	17	11	28	36	24	60	21	14	35	18	5	23	14	6	20	312
Pag	9	1	10	55	24	79	84	66	150	67	60	127	81	78	159	101	97	198	104	87	191	101	82	183	94	57	151	56	38	94	36	44	80	1422
Povljana	0	0	0	6	1	7	18	11	29	15	13	28	14	11	25	28	15	43	10	20	30	18	12	30	19	8	27	10	1	11	6	1	7	237
Ukupno LAG	38	7	45	219	126	345	385	346	731	454	336	790	442	344	786	468	422	890	449	400	848	457	352	809	425	227	652	220	102	322	81	77	158	6377

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2011.

1.3. Demografske značajke područja LAG-a

Područje LAG-a Mentorides, odnosno njegovih naseljenih otoka Paga i Raba predstavlja visokorazvijene otočne zajednice, s jasno definiranim motorom razvoja područja (turizam), razvijenim pratećim djelatnostima, ali i sačuvanim tradicionalnim djelatnostima (morski ribolov, poljoprivreda i prerada poljoprivrednih proizvoda) i kulturnom i prirodnom baštinom. Unatoč tome **područje LAG-a, ukupno, zahvaćeno je depopulacijom između dva Popisa stanovništva 2011. i 2021.** Kolan i Novalja iskazali su povećanje ukupnog broja stanovnika. Broj stanovnika na području Novalje se povećao za 17 stanovnika (0,46%), a Kolana za 24 stanovnika (2,94%). Ovo povećanje nema većeg utjecaja na kretanje stanovnika na razini otoka Paga, pa ni LAG-a. Na oba otoka, prema Popisu stanovništva, živjelo je manje stanovnika nego 2011. ili 2001. Znatno veći pad broja stanovnika je na otoku Rabu gdje je broj stanovnika u periodu 2001.-2021. pao za 1.212 stanovnika ili -12,78%, a na otoku Pagu za 59 stanovnika ili -0,70%. Otok Rab je, uz Krk, najrazvijeniji otok na području Primorsko-goranske županije koja je svrstana u 4. skupinu prema indeksu razvijenosti, međutim, premošteni otoci ipak imaju stalnu vezu s kopnom koja ne ovisi od vremenskih prilika, učestalosti brodskih linija, niti cijena brodskih karata. U cilju osiguranja bolje povezanosti otoka Raba i kopna kontinuirano se ulažu financijska sredstva u uređenje luke Stinica (Grad Senj) kao kopnene luke ticanja za državnu trajektnu liniju Mišnjak-Stinica, koja sa svoje 3 rampe treba osigurati redovno održavanje brodskih linija tijekom cijele godine te smanjiti broj neodržanih povratnih linija. Grad Novalja ulaže značajna sredstva u društvenu infrastrukturu, kako bi stanovnicima osigurao visoku kvalitetu života, a Općina Kolan, iako zasniva svoj prosperitet na poljoprivredi i turizmu povećala je broj stanovnika. Prosječna dob stanovnika LAG-a je 44,3 godine; najmlađe je stanovništvo Lopara (41,8), a najstarije stanovništvo Poveljane (47,8 godine).

Na području LAG-a ukupno djeluje 246 udruga građana od toga 88 (35,77%) na području Grada Raba. Većina udruga na oba otoka su različita sportska udruženja, dobrovoljna vatrogasna društva i kulturno umjetnička društva. Većina svoje aktivnosti financira iz potpora gradova i općina te iz članarina, a vrlo malo njih koriste sredstva iz drugih izvora. Pojedine udruge su veoma aktivne u očuvanju kulturne baštine te imaju vlastite galerije za prezentaciju. U očuvanju kulturne baštine i njejoj prezentaciji aktivnu ulogu imaju vjerske organizacije na oba otoka (benediktinski Samostan sv. Margarite u Pagu i benediktinski Samostan sv. Andrije apostola).

Tablica 17: Natalitet, mortalitet i vitalni indeks na području LAG-a

Naziv JLS	Natalitet		Mortalitet		Vitalni indeks		Prosječna starost stanovnika
	2011.	2020.	2011.	2020.	2011.	2020.	
Lopar	10	7	6	12	166,7	58,3	41,8
Rab	64	73	84	98	77,40	74,5	43,6
Novalja	41	43	38	57	107,9	75,4	43,9
Kolan	5	4	5	16	100,0	25,0	42,8
Pag	24	31	41	47	61,0	66,0	45,9
Poveljana	9	4	7	9	128,6	44,4	47,8
Ukupno LAG	153	162	181	239	84,5*	66,78*	44,3*

Izvor: Državni zavod za statistiku.*Prosjeck

Tablica 18: Obrazovna struktura stanovništva na području LAG-a*

Naziv JLS	Bez škole			Osnovna škola			Srednja škola ³			Visoko obrazovanje												Nepoznato		
										Svega			Stručni studij ⁴			Sveučilišni studij ⁵			Doktorat					
	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U			
Lopar	1	3	4	34	89	123	351	298	649	59	90	146	28	31	59	30	59	89	1	0	1	0	1	1
Rab	4	7	11	229	494	723	2170	1954	4124	592	676	1298	279	270	549	307	404	711	6	2	8	3	3	6
Novalja	4	6	10	175	292	467	1086	877	1963	287	354	641	123	114	237	161	237	398	3	3	6	2	2	4
Kolan	1	0	1	48	62	110	223	184	407	79	85	164	39	29	68	38	56	94	2	0	2	0	0	0
Pag	1	5	6	162	261	423	976	803	1779	267	280	547	113	99	212	154	180	324	0	1	1	0	0	0
Povljana	0	0	0	42	62	104	179	136	315	63	59	122	37	17	54	26	42	68	0	0	0	0	0	0
Ukupno LAG	11	21	32	690	1260	1950	4985	4252	9237	1347	1544	2918	619	560	1179	716	978	1684	12	6	18	5	6	11

Izvor: Državni zavod za statistiku (podaci za stanovništvo prema najviše završenoj školi i spolu), 2021.

* Tablica je izrađena prema tablici DZS-a.

³ Obuhvaćene su sve srednje škole – industrijske i obrtničke strukovne škole, škole za zanimanje, škole za KV i VKV radnike, tehničke i srodne strukovne škole i gimnazije

⁴ Obuhvaćene su sve više škole, I. (VI.) stupnjevi fakulteta te stručni studiji po Bologni.

⁵ Obuhvaćeni su svi fakulteti, umjetničke akademije, svi sveučilišni studiji po Bologni te magistarski znanstveni, stručni i umjetnički studij.

2. REZULTATI PROVEDBE LRS U RAZDOBLJU 2014. – 2022.

U periodu od 2018. do 1. lipnja 2023 LAG je raspisao 6 natječajja, te završio s ocjenjivanjem pristiglih projekata, ali još nije donio odluke o odabiru za projekte pristigle na natječaj za TO 3.1.3 Ulaganje u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo. iz Podmjere 19.2. U periodu provedbe LRS se mijenjala sukladno procjenama s terena te odobrenim aktivacijama od strane Ministarstva poljoprivrede i APPRRR-a.

Na sve natječaje ukupno je zaprimljena 61 prijava, uključujući i prijave za natječaje, koje do 1.6.2023 nisu učitane u Agronet iz razloga što je trajao postupak ocjenjivanja i žalbeni postupak. Radi se o 3. natječaju za TO 1.1.1 „Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava“ (sukladan TO 6.3.1), 2. natječaju za TO 1.1.2 „Potpora mladim poljoprivrednicima (sukladan TO 6.1.1) i 1. natječaj za TO 3.1.3 Ulaganje u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo (sukladan TO 7.4.1), za koji je rok prijava bio do 26.6.2023. Po natječaju za TO 3.1.1 pristigle su 4 pravodobne prijave, završen je postupak ocjenjivanja te je u tijeku priprema sjednice Upravnog odbora na kojoj će se donositi Odluke o odabiru projekata. Zahtjevi za potporu za prijave pristigle na 2. natječaj za TO 1.1.2 su unešene u Agronet, a također se unose i zahtjevi za potporu za 3. natječaj za TO 1.1.1.

Održane je 5 sjednica Upravnog odbora na kojima je doneseno 55 Odluke o odabiru projekata i 5 odluka o odbijanju. Na navedene odluke izjavljen je 1 prigovor koji nije prihvaćen od strane tijela za odlučivanje o prigovorima. Jedan prijavitelj je odustao u provedbi postupka ocjenjivanja na LAG razini. Na sve Odluke na LAG razini, koje su učitane do 1.6.2023. APPRRR je donio 1 odluku o odbijanju.

Do 1.6.2023. ukupno je konačno isplaćeno 310.153,30 eura ili 35,32 % ukupne alokacije za podmjeru 19.2. Sukladno nastalim promjenama održane su četiri Skupštine LAG-a na kojima su usvojene 4 izmjene LRS-a i 4 izmjene Plana provedbe, koje su odobrene od APPRRR-a. LAG u proteklom proračunskom razdoblju nije provodio projekte suradnje.

Tablica 19: Rezultati provedbe LRS u razdoblju 2014. – 2022. i provedbe drugih projekata [stanje zaključno na dan 1. lipnja 2023.]

Provedba LRS 2014. – 2022.											
Tip operacije	Natječaj LAG-a [upisati ukupan broj natječajja i ukupnu alokaciju svih natječajja]		Odobreni projekti od strane LAG-a [upisati ukupan broj odobrenih projekata i ukupan iznos svih projekata]		Odobreni projekti od strane APPRRR [upisati ukupan broj odobrenih projekata i ukupan iznos svih projekata]		Potpuno isplaćeni projekti [upisati ukupan broj potpuno isplaćenih projekata i ukupan iznos potpuno isplaćenih projekata]		Pokazatelji		
	br	Alokacija, eura	br	Iznos, eura	br	Iznos, eura	br	Iznos, eura	Br. novostvo renih radnih mjesta (u isplaćenim projektima)	Pokazatelji LAG-a [upisati ciljne pokazatelje LAG-a – naziv pokazatelja i iznos]	Pokazatelji LAG-a [upisati pokazatelje LAG-a – naziv pokazatelja i iznos u isplaćenim projektima]
6.3.1.	3	= 593.883,67	44	698.016,11	27	428.305,12	21	310.195,56	0	Broj PG koji su dobili potporu za razvoj PG/40	Broj koji su dobili potporu za razvoj –PG isplaćeno 354.539,38

											eura isplaćeno do 1.6.2023
6.1.1.	2	198.380,78	4	198.380,78	2	98.380,78	0	0	0	Broj PG kojima je dodijeljena potpora za plan razvoja poslovanja/ulaganja za mlade poljoprivrednike -4	Broj PG kojima je dodijeljena potpora za plan razvoja poslovanja/ulaganja za mlade poljoprivrednike 2 PG , na dan 1.6.2023 0 eura isplaćeno
7.4.1.	1	211.635,30	4	0 U tijeku	0	0	0	0	0	Postotak stanovništva koji ima koristi od poboljšanih usluga/infrastrukture 50%	Postotak stanovništva koji ima koristi od poboljšanih usluga/infrastrukture 0%

Provedba drugih projekata u razdoblju 2014. – 2022.

Naziv projekta	Izvor financiranja projekta	Ukupni iznos projekta, eura	Iznos učešća LAG-a, eura	Razdoblje provedbe projekta	Uloga LAG-a u provedbi projekta [upisati nositelj ili partner ili ostalo]	Rezultati i pokazatelji [upisati rezultat projekta i pokazatelje projekta]
N/P	N/P	N/P	N/P	N/P	N/P	N/P

3. OPIS UKLJUČENOSTI LOKALNIH DIONIKA U IZRADU LRS-a

3.1. Opis partnerstva

Jedno od osnovnih načela lokalnog razvoja je načelo partnerstva, koja se ogleda u suradnji javne, gospodarske i civilne interesne skupine u formi dijaloga s ciljem postizanje konsenzusa između različitih skupina dionika pri izradi i provedbi planskih dokumenata, pa tako i LRS-a. Provedba partnerskog odnosa među članovima LAG-a definirana je odredbama Statuta LAG-a i načelima LEADER pristupa. Osnovna svrha partnerstva je pružanje pomoći zainteresiranim dionicima kako bi zajednički osmislili, doprinijeli i proveli strategiju održivog razvoja, temeljenu na osobitostima područja.

Lokalna akcijska grupa snovana je 2012. godine, pod nazivom LAG OTOG PAG za područje otoka Paga, 2015. godine LAG mijenja ime u LAG Mentorides i proširuje se na područje otoka Rab (JLS Rab i JLS Lopar). LAG Mentorides je akreditiran za provedbu Lokalne razvojne strategije kroz Mjeru 19 PRR-a 2014-2020 RH, ukupne vrijednosti 1.253.215,65 EUR-a.

Sukladno Statutu udruge, tijela LAG-a Mentorides su: Skupština, Predsjednik i 2 zamjenika Predsjednika, Upravni odbor i Nadzorni odbor.

Od svog osnivanja, LAG Mentorides ima brojno članstvo, a nakon 10 godina djelovanja Skupština ukupno ima 79 članova. U sastavu članstva LAG-a Mentorides su zastupljene sve interesne skupine s oba otoka. Od toga 72,15% članova pripada gospodarskom sektoru, 18,99% civilnom, a 8,86% javnom sektoru. Od ukupnog broja članova Skupštine 44,3% su žene te 29,11% mlade osobe.

Skupština LAG-a se, u pravilu, saziva minimalno dva puta godišnje i na njoj se prihvaćaju godišnja izvješća LAG-a (Izvještajna Skupština), donose se odluke vezane uz Plan rada i Financijski plan LAG-a (Programska Skupština), ali i odluke vezane uz sadržaj i provedbu Lokalne razvojne strategije. Kako bi se olakšalo održavanje Skupština čiji članovi se nalaze na dva otoka, Skupštine se mogu održavati i elektronskim putem.

Upravni odbor (UO) je kolektivno i koordinativno tijelo LAG-a Mentorides koje organizira i obavlja tekuće poslove LAG-a između dvije sjednice Skupštine, te donosi odluke iz svoje nadležnosti. Isti je reprezentativan na način da se kod izbora članova vodi računa o teritorijalnoj zastupljenosti, ali i zastupljenosti članova svih interesnih skupina.

Upravni odbor, kao izvršno tijelo LAG-a, ima 9 članova, od čega 1/3 predstavnika svake interesne skupine. U sastavu Upravnog odbora nalazi se 44,44% žena te 66,66 % mlada osoba. Upravni odbor donosi odluke vezane uz rad LAG-a, ali je i tijelo LAG-a nadležno za odabir projekata na LAG natječajima.

Predsjednik LAG-a obavlja provedbene funkcije, odnosno odgovoran je za provedbu odluka i akata koje donose tijela LAG-a. Predsjednik LAG-a se bira na mandat od četiri (4) godine.

Predsjedniku LAG-a u radu pomažu dva (2) zamjenika Predsjednika.

Nadzorni odbor je tijelo kontrole rada LAG-a, koje nadzire njegov financijski i organizacijski rad. Nadzorni odbor ima tri (3) člana, a bira ga Skupština iz svog članstva. Članove

Nadzornog odbora imenuje Skupština na mandat od četiri (4) godine, uz mogućnost ponovnog izbora. Nadzorni odbor je tijelo za prigovore u postupku odabira projekata za financiranje iz javnih sredstava.

U slučaju pokretanja postupka likvidacije LAG-a Skupština LAG-a Mentorides bira i opoziva likvidatora.

Tablica 20: Članovi LAG-a

Skupština LAG-a

Gospodarska interesna skupina (broj)	Civilna interesna skupina (broj)	Javna interesna skupina (broj)	Ukupno (broj)	Od toga žena (broj)	Od toga mladih (broj) ⁶
37	22	20	79	20	33

Izvor: LAG Mentorides

Tablica 21: Tijelo LAG-a nadležno za donošenje odluka koje su vezane za sadržaj i provedbu LRS

Skupština LAG-a

Gospodarska interesna skupina (broj)	Civilna interesna skupina (broj)	Javna interesna skupina (broj)	Ukupno (broj)	Od toga žena (broj)	Od toga mladih (broj) ⁷
57	15	7	79	35	23

Izvor: LAG Mentorides

Tablica 22: Tijelo LAG-a nadležno za odabir projekata na LAG natječaju

Upravni odbor LAG-a

Gospodarska interesna skupina (broj)	Civilna interesna skupina (broj)	Javna interesna skupina (broj)	Ukupno (broj)	Od toga žena (broj)	Od toga mladih (broj) ⁸
3	3	3	9	4	6

Izvor: LAG Mentorides

⁶ osobe do uključujući 40. godina⁷ osobe do uključujući 40. godina⁸ osobe do uključujući 40. godina

3.2. Opis tijeka izrade LRS i sudjelovanja različitih interesnih skupina u izradi LRS

Proces izrade ove LRS LAG-a započeo je u ožujku 2023. godine i trajao je sve do rujna 2023. godine, kad je na Skupštini LAG-a usvojena LRS. Proces izrade temeljen je na osnovnim načelima CLLD pristupa koji je korišten u izradi:

- Razvoj utemeljen na značajkama lokalnog područja – kroz izrađenu osnovnu analizu područja utvrđena je SWOT analiza, identificirane su osnovne razvojne potrebe, te su odabrani ciljevi razvoja (opći i specifični) koji se temelje na korištenju snaga (prednosti), a sve kako bi se umanjile slabosti i dobro iskoristile prilike koje se pružaju za razvoj područja.
- Pristup odozdo prema gore –uključivanje širokog kruga zainteresiranih dionika u proces izrade i to putem razgovora, individualnih sastanaka, radionica, javnih savjetovanja, upitnika i dr.
- Funkcionalno lokalno razvojno partnerstvo (LAG) svih interesnih skupina koje je u izradi LRS, ali i u svom svakodnevnom radu, vodilo računa da se odluke donose temeljem konsenzusa, uz argumentacije i objašnjenja kojima su se jačali ljudski resursi.
- Inovativan pristup lokalnom razvoju – ciljevi i intervencije koje se definiraju kroz LRS sadrže inovativne pristupe u razvoju ruralnog područja LAG-a.
- Integrirani i multisektorski pristup – ciljevi i intervencije međusobno su integrirani te ostvarenje jednog cilja doprinosi boljem i bržem ostvarenju ostalih ciljeva.
- Umrežavanje i suradnja – na sektorskoj, međusektorskoj te međugeneracijskoj razini.
- Decentralizirana administracija odnosi se na odabir projekata na LAG razini. Kriteriji za odabir projekata opisuju se u LRS i u skladu su sa ZPP-om RH za razdoblje 2023.-2027.

Strategija je rađena putem konzultacijskih procesa vanjskog stručnjaka i članova lokalnog partnerstva, dok se u međuvremenu, između sastanaka, provodio dodatni konzultacijski proces sa širom javnosti. U proces izrade LRS aktivno su bili uključeni i članovi Skupštine te Upravnog odbora LAG-a kojima je prezentiran proces izrade Strategije, raspravljalo se o ključnim pitanjima oko definiranja ciljeva razvoja, financijske alokacije, mehanizmima provedbe i administracije LRS. Članovi ureda LAG-a sudjelovali su u izradi te facilitirali cijeli proces konzultacija s predstavnicima lokalnog partnerstva i širom javnosti. Radi složene povezanosti unutar područja LAG-a konzultacije su se provodile i putem elektroničke pošte. Posebna pažnja posvetila se provedbi konzultacija vezanih uz razvojne potrebe te prikupljanje projektnih prijedloga kako bi se LRS prilagodila stvarno iskazanim potrebama korisnika.

Kod izrade LRS primjenjivane su sljedeće metode uključivanja dionika: *radionice* - radi analize postojećih snaga i slabosti te u svrhu stvaranja novih ideja i rada na aktivnostima; *razgovori s lokalnim dionicima* (predstavnicima JLS-a, zaposlenicima RA, TZ...) s ciljem definiranja problema, ideja i vizija o području; *projektni obrasci* – kako bi se prikupile projektne ideje; *sastanci operativnih tijela LAG-a* (radni tim za izradu LRS-a, UO) kako bi se analizirali procesi uključivanja i donošenja strateških odluka te *medijsko informiranje i konzultacije* – najave i objave događanja i aktivnosti u lokalnim medijima, na web stranicama i društvenim mrežama. Kod izrade ove LRS, za uključivanje dionika primjenjen je pristup kombiniranja participativnih razina: animacija, informiranje, konzultacije i osnaživanje, što se može vidjeti iz popisa događanja i broja sudionika, a koji su organizirani za potrebe izrade LRS-a LAG-a Mentorides. Ukupno partnerstvo odnosno Skupština LAG-a usvojila je LRS za razdoblje 2023.-2027. na sjednici održanoj 11. rujna 2023. godine.

Tablica 23: Događaji i sudionici tijekom izrade LRS

Naziv događaja (sastanak, radionica i sl.)	Broj sudionika	Mjesto održavanja događaja	Datum održavanja događaja
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	15	Kolan	12. srpnja 2023.
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	20	Rab	17. srpnja 2023.
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	10	Vlašići	2. rujna 2023.
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	10	Lopar	4. rujna 2023.
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	4	Zubovići	28. kolovoza 2023.
Radionica za izradu LRS LAG-a Mentorides 2023.-2027.	7	Novalja	29. kolovoza 2023.
Skupština LAG-a, rasprava i usvajanje LRS	42	Novalja	11. rujna 2023.

Izvor: LAG Mentorides

4. ANALIZA RAZVOJNIH POTREBA I POTENCIJALA PODRUČJA

4.1. Rezultati analize stanja područja na temelju SWOT analize

Tablica 24: SWOT analiza LAG-a

SNAGE	SLABOSTI
<p>Otok Pag – premošteni otok od 1968.</p> <p>Otok Rab – na kopnu se uređuje nova trajektna luka</p> <p>Stinica kako bi se modernizirao i ubrzao promet prema Rabu</p> <p>Područje iznimne kulturne baštine</p> <p>Područje definiranih turističkih proizvoda („sunce i more“, nautički turizam, noćni život, plaže i nudističke plaže) i turističkih atrakcija (plaže Zrće, Straško, Rajska plaža)</p> <p>Bogata kulturno – povijesna i etno baština</p> <p>Zaštićeni i prepoznatljivi proizvodi visoke dodane vrijednosti (rapska torta, paški sir i janjetina, paški baškotini, paška sol)</p> <p>Autohtone pasmine ovaca (rapska i paška ovca)</p> <p>Kulturna baština (paška čipka) na UNESCO-voj reprezentativnoj listi nematerijalne baštine</p> <p>Sačuvana prirodna baština na području oba otoka</p> <p>Veliki broj sunčanih sati na području LAG-a</p> <p>Veliki interes za proizvodnju poljoprivrednih proizvoda visoke dodane vrijednosti</p> <p>Turizam je motor razvoja područja</p> <p>Stanovništvo je aktivno uključeno u njegovanje i čuvanje tradicije područja</p> <p>Mediteranska prehrana na hrvatskoj obali Jadrana na UNESCO-voj reprezentativnoj listi nematerijalne baštine</p>	<p>Otok Rab prometno povezan državnim trajektnim linijama te stanovništvo ovisi o uvjetima i ugovornim odnosima između nadležnog Ministarstva i brodara</p> <p>Cijene tzv. otočnih karata i drugih trajektnih karata ovise od političkih odluka</p> <p>Slabija prometna povezanost, pogotovo u vremenu nepovoljnih vremenskih prilika (bura)</p> <p>Poljoprivredna gospodarstva koja su veća od 8.000 eura EVPG nisu ostvarivala dovoljno bodova na nacionalnim natjecanjima za mjere za povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava te za ulaganja u preradbene kapacitete</p> <p>Vodoopskrba područja se osigurava u cijelosti na kontinentu te je stanovništvo, pravni subjekti te turisti ovisni o osiguranim količinama pitke vode</p> <p>Pod utjecajem suvremenog načina života gubi se interes za održavanjem vještina i praksi vezanih za mediteranski način prehrane</p> <p>Organizacije civilnog društva imaju premalo iskustva u financiranju svojih projekata iz drugih izvora, osim ig proračuna JLS</p> <p>Područje LAG-a Mentoides je dio Europe (Mediteran) koji je uvelike izložen negativnom utjecaju klimatskih promjena</p>

Za očuvanje prije svega kulturne baštine zainteresirane su sva tri sektora društva	Većina kulturnih događanja namijenjena je turistima i posjetiteljima, a van sezone društveni život na otocima zamire
PRILIKE	PRIJETNJE
<p>Sačuvana kulturna i prirodna baština može doprinijeti afirmaciji područja i otvaranju radnih mjesta koja nisu direktno vezana za turizam</p> <p>Ulaganja u uređenje luke Stinica doprinijet će još boljem povezivanju otoka Raba i kopna, naročito izvan glavne turističke sezone</p> <p>Ulaganja u OIE doprinosi smanjenju troškova u sva tri sektora društva</p> <p>Zbog velikog broja turista na području LAG-a veliko je tržište potražnje za sve otočne proizvode koji se mogu prodavati po višim cijenama nego u kontinentalnom dijelu RH</p> <p>Utvrđen je interes poljoprivrednika za daljnja ulaganja u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i preradbene kapacitete što osigurava daljnji razvoj tržišta na lokalnom tržištu LAG-a Mentorides</p> <p>Provođenje projekata koji su financirani iz različitih izvora sredstava omogućit će se bolji materijalni uvjeti za čuvanje i predstavljanje kulturne i prirodne baštine područja</p> <p>Korištenje sredstava iz različitih izvora doprinijet će jačanju organizacija civilnog društva</p>	<p>Visoka turistifikacija može ugroziti kulturnu i prirodnu baštinu i predstavlja napor za svu izgrađenu komunalnu infrastrukturu</p> <p>Visoka turistifikacija može dovesti do zapostavljanja tradicionalnih gospodarskih djelatnosti na otoku (poljoprivreda, ribarstvo, brodogradnja, proizvodnja maslinovog ulja, sira i sl.)</p> <p>Visoka turistifikacija može dovesti do povećanja građevinskih zona preizgrađenosti i narušavanja krajobraznih značajki područja</p> <p>Povećanje cijena trajektnih karata za stanovnike otoka negativno utječe na mobilnost i troškove života na otocima LAG-a Mentorides</p> <p>Visoke cijene prijevoza roba i mehanizacije otežava razvoj gospodarstva, posebno na otoku Rabu</p> <p>Nedostatak pitke vode može postati ograničavajući faktor za daljnji rast gospodarstva – posebno turizma i poljoprivrede</p> <p>Starenje stanovništva i negativne demografske promjene mogu dovesti do gubitka kulturnog identiteta područja te gubitka znanja i vještina izrade lokalnih proizvoda visoke dodane vrijednosti</p> <p>Klimatske promjene mogu ugroziti sve najvažnije gospodarske grane na području LAG-a (poljoprivredu, turizam, morski ribolov)</p>

Otok Pag je premošteni otok spojen Paškim mostom s kopnom. Također, oba otoka su povezana s kopnom državnim trajektnim linijama, a međusobno međuzupanijskom brodskom linijom Rab-Lun. Područje LAG-a Mentorides je izuzetno bogate prirodne i kulturne baštine, od kojih su neki i na UNESCO-voj reprezentativnoj listi nematerijalne baštine. Područje LAG-a je gotovo cijelo u Natura 2000 mreži. Na otoku Pagu, izdvaja se po svom značaju posebni rezervati prirode Kolansko blato i Lunjski maslinici Pagu, a na otoku Rabu park šuma Krčmar i posebni rezervat šuma Dundo. Na oba otoka turizam je najvažnija djelatnost (pokretač razvoja). Udruge građana značajno su angažirane na očuvanju određenih kulturnih dobara, no potrebna im je podrška kako bi svoj rad ojačale kako zbog samog očuvanja kulture i identiteta područja LAG-a tako i zbog pružanja dodatne vrijednosti turizmu koji je vrlo značajna gospodarska grana. U turizmu su jasno definirani turistički proizvodi: „sunce i more“ i „zabava i rekreacija“ (Zrće, Novalja) te nautički turizam. Razvijene su i tradicionalne djelatnosti (ribolov, popravak brodova, trgovina, proizvodnja soli, poljoprivreda). Otok Pag je područje poljoprivrednih proizvoda visoke dodane vrijednosti, glavni proizvodi su paški sir i paška janjetina. Na otoku Rabu više je manjih poljoprivrednih gospodarstava, a najvažnija poljoprivredna kultura je maslina i proizvodnja maslinovog ulja. Visoka turistificiranost može ugroziti kulturnu i prirodnu baštinu te raste pritisak za prenamjenu poljoprivrednih površina u građevinska (apartmanizacija). Starenje stanovništva koje je zahvatilo i LAG Mentorides, opasnost je za gubljenje kulturnog identiteta područja, ali i napuštanje poljoprivrede kao tradicionalne gospodarske grane, bez obzira na prepoznatljivost proizvoda. Veći poljoprivrednici (iznad 8.000 eura EVPG) nisu mogli u dovoljnoj mjeri koristiti sredstva za povećanje konkurentnosti i preradu poljoprivrednih proizvoda jer na nacionalnoj razini nisu

ostvarivali dovoljan broj bodova (zbog visokog indeksa razvijenosti otoka, a s druge strane po proizvodnji su ostvarivali u prosjeku 20.000 eura EVPG). Obzirom da je opskrba oba otoka vodom vezana za dopremu vode s kopna, voda je ograničavajući faktor razvoja gospodarstva na otocima. Iako je područje privlačno za život ograničavajući faktor je nedostatak radnih mjesta za visokoobrazovane osobe, nedostatna zdravstvena zaštita i skromna društvena infrastruktura, namijenjena svim generacijama stanovništva. Također nedostaju kulturni i društveni sadržaji/manifestacije izvan glavne turističke sezone, koji bi bili pretežno usmjereni na lokalno stanovništvo. Na području LAG-a postoji značajan potencijal za uparivanje poljoprivredne proizvodnje i prerade (razvojem poljoprivrednih proizvoda i usluga sa dodanom vrijednošću) s turističkim aktivnostima radi postizanja boljih učinaka kako u poljoprivredi, tako i u turizmu. Značajni su potencijali za korištenje svjetskih trendova "Mediterranske prehrane" koji se mogu iskoristiti kao akcelerator u turizmu i poljoprivrednoj proizvodnji i preradi. Zbog velikog broja sunčanih sati postoje odlični preduvjeti za povećanje korištenja OIE sa ciljem smanjenja troškova u sva tri društvena sektora, kao i smanjenja utjecaja na negativne klimatske promjene. Ulaganjem sredstava u projekte organizacija civilnog društva i drugih dionika kojima je cilj animacija i uključivanje stanovnika u očuvanju kulturnih i prirodnih vrijednosti te organiziranog provođenja slobodnog vremena će doprinijeti povećanju osjećaja pripadnosti lokalnoj zajednici svih njenih stanovnika bez obzira kojoj generaciji pripadaju.

5. OPĆI CILJEVI, SPECIFIČNI CILJEVI I INTERVENCIJE LRS

5.1. Prikaz potreba područja LAG-a

Prioritetne razvojne potrebe područja LAG-a, ciljevi te s njima povezane intervencije LRS, temelje se na konzultacijama i radionicama sa lokalnim razvojnim dionicima te radionicama sa Ministarstvom poljoprivrede i APPRRR-om. Tijekom izrade LRS LAG Mentorides je istaknuo one razvojne potencijale te potrebe (oznaka: P) čijem rješavanju može mjerljivo doprinijeti unutar regulatornog okvira provedbe intervencije 77.06 Potpora LEADER (CLLD) pristupu SP ZPP-a za razdoblje 2023.-2027.

P1: Društvena infrastruktura, održavanje, opremanje i izgradnja

Kako bi se unaprijedila kvaliteta života stanovnika, svih generacija, na području LAG-a potrebno je poticati razvoj društvene infrastrukture održavanjem opremanjem i izgradnjom. Posebno se to odnosi sa sportsko rekreacijsku infrastrukturu, održavanje zelenih površina, igrališta, kulturnu baštinu, prezentacijske centre, vidikovce, spomen područja, tematske staze i ostalo. Zbog prilagodbi klimatskim promjenama potrebno je nabavljati novu komunalnu opremu i strojeve manjeg kapaciteta, također i zbog razloga redukcije troškova održavanja i potrošnje energije.

P2: Jačanje kapaciteta lokalne zajednice

Specifičnost udruga na području LAG-a je briga o baštini, a posebno o nematerijalnoj baštini koja je izuzetno bogata i na Rabu i na Pagu. Kulturna baština je uz prirodne osobitosti i gastronomiju i veliki akcelerator razvoja novih proizvoda u turizmu i produljenja turističke sezone. Stoga je izuzetno važno poticati održavanje identiteta područja, očuvanja tradicije, prezentiranja zbirki, i sl. i to osnaživanjem civilnog sektora. Potrebno je poticati snažnije uključivanje OCD u razvojne aktivnosti područja, kao i multisektorsku suradnju i stvaranje partnerstava. Poboljšanje infrastrukture u kulturnoj industriji odgovorilo bi se na potrebe suvremenog pristupa prezentaciji kulture.

P3: Unapređenje poljoprivrede i prerađivačkih kapaciteta

Na području LAG-a poljoprivrednici se tradicionalno bave maslinarstvom i stočarstvom, prvenstveno ovčarstvom (proizvodnja mesa i mlijeka i prerada u sir). Na Pagu prevladavaju srednja poljoprivredna gospodarstva dok su za Rab karakteristična mala PG. Proizvodi se plasiraju i kroz turizam (kratki lanci opskrbe). Zbog usitnjenosti površina te neriješenih imovinsko pravnih odnosa, sve poljoprivredne površine koje se obrađuju nisu evidentirane u ARKOD sustavu. Zbog daljnjeg razvoja ovčarstva, posebno na Pagu, potrebno je poticati čišćenje pašnjaka, naročito od sobine. Uglavnom stariji nositelji PG-ove ne pokazuju interes za usvajanje i korištenje poboljšanih i novih metoda proizvodnje i prerade, novih tehnologija, posebno onih koje omogućuje zelena i digitalna tranzicija. Potencijal za proizvodnju nije u cijelosti iskorišten. Nužna su ulaganja u poljoprivredna gospodarstva s ciljem podizanja konkurentnosti i održivosti u poljoprivredi i preradi, te porasta i inoviranja proizvodnje i proizvoda. Potrebna su ulaganja u znanje i opremu za uvođenje suvremenih proizvodnih procesa, poticanje zajedničkih projekata, posebno u korištenju mehanizacije, potrebe su za opremom za poboljšanje i proširenje proizvodnje i prerade, za uvođenje digitalizacije, kao i ulaganja za održivo korištenje resursa (vode za navodnjavanje, solarne energije), skladišne prostore i rashladne kapacitete. Potrebna su i ulaganja za podizanje kvalitete, uvoženje tehnoloških inovacija i stvaranja novih proizvoda. Ulaganja trebaju doprinosti i zadržavanju mladih u poljoprivredi i povezanim djelatnostima. Ujedno je potrebno jačati umreženost, suradnju i partnerstva, te zajedništvo u lokalnim zajednicama. Također, postoji potencijal za porast proizvodnje u ekološkoj poljoprivredi i povećanje broja ekoloških proizvođača

P4: Razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima

Dio poljoprivrednih gospodarstava se okreće dopunskim djelatnostima kako bi osigurao financijsku održivost. Značajni prihodi na PG-ovima mogu se ostvarivati pružanjem usluga smještaja u turizmu koje je komplementarno sa ostalim poljoprivrednim djelatnostima, te pružanjem usluga u gastro i eno segmentima. Sve se više proizvođači okreću proizvodnji poljoprivrednih proizvoda sa većom dodanom vrijednošću koje mogu tržiti kroz turističku potražnju. Diverzifikacija usluga na PG-ovima podrška je razvoju poljoprivrede i zadržavanju stanovništva na području LAG-a. Zbog razvoja održivog turizma i rasta turističke ponude usmjerene na turiste veće kupovne moći, koji preferiraju upoznavanje autohtonih eno i gastro proizvoda visoke kvalitete i doživljavanje lokalne tradicije, povijesne, kulturne i prirodne baštine, potrebno je poduprijeti razvoj već započetih projekata poljoprivrednih gospodarstava koja razvijaju dopunske djelatnosti u šumarskim i veterinarskim djelatnostima, turizmu, društvenim uslugama, ugostiteljstvu, tradicijskim i umjetničkim obrtima, koji pružaju pojedine oblike smještaja (kampovi, izletišta, i sl.), te poticati ulaganja u nepoljoprivredne djelatnosti u poljoprivrednim gospodarstvima koje su vezane za turizam i druge djelatnosti.

Tablica 25: Potrebe područja LAG-a

Naziv potrebe	Opis potrebe	Naziv općeg cilja LRS-a kojim se ispunjava potreba	Naziv specifičnog cilja LRS-a kojim se ispunjava potreba
P1: Društvena infrastruktura, održavanje, opremanje i izgradnja	Ulaganja u malu društvenu infrastrukturu.	OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika i jačanje otpornosti područja LAG-a Mentorides	SC1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života na području LAG-a Mentorides
P2: Jačanje kapaciteta lokalne zajednice	Potporna razvoju civilnog društva i drugih organizacija radi povećanja socijalnog kapitala lokalne zajednice.		

P3: Unapređenje poljoprivrede i prerađivačkih kapaciteta	Stvaranje proizvoda sa lokalnim obilježjima.	OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika i jačanje otpornosti područja LAG-a Mentorides	SC2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta
P4: Razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima	Povećanje ekonomske održivosti poljoprivrednih gospodarstava.		

5.2. Opis općih i specifičnih ciljeva LRS

Tablica 26: Opći i specifični ciljevi LRS

Naziv općeg cilja	Kratki opis općeg cilja	Naziv specifičnog cilja	Kratki opis specifičnog cilja
OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides	Ostvarivanje cilja će doprinijeti povećanju privlačnosti života stanovnika lokalnih zajednica otoka Paga i Raba odnosno LAG-a Mentorides	SC1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života području LAG-a Mentorides	Ulaganjem u javnu društvenu infrastrukturu i projekte organizacija civilnog društva i drugih subjekata doprinijet će se kvaliteti društvenog života svih generacija stanovnika otoka Pag i Rab
		SC2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta	Ulaganjem u poljoprivredu povećat će se proizvodni potencijali PG , omogućit će se razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti. Razvojem prerađivačkih kapaciteta omogućit će se povećanje proizvoda primarne prerade na području LAG-a.

OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides

Realizacijom ovog općeg cilja LAG Mentorides doprinosi osnaživanju i razvoju lokalne zajednice poboljšanjem uvjeta i kvalitete života svih njenih stanovnika putem ulaganja u unaprjeđenje i razvoj društvene infrastrukture (rekonstrukcija, izgradnja, opremanje) namijenjene svim generacijama. Poticati će se realizacija projekata OCD-a i drugih subjekata kojima je cilj očuvanje kulturne i prirodne baštine i aktivnosti organiziranog provođenja slobodnog vremena. Na području LAG-a, koji je visoko turistificiran, s jasno definiranim turističkim proizvodima, poljoprivreda je tradicionalna djelatnost područja i usko povezana sa turizmom. Na području LAG-a podupirat će se i razvoj dopunskih djelatnosti na PG, koji će doprinijeti diversifikaciji dohotka, širenju ponude proizvoda i usluga namijenjenih stanovnicima i turistima. Također, da bi se doprinijelo ostvarenju ovog cilja, horizontalno će se podupirati projekti koji imaju komponentu međusektorskog i sektorskog umrežavanje lokalnih dionika razvoja, međugeneracijsko povezivanje i solidarnost.

SC1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života na području LAG-a Mentorides

Područje LAG-a je područje otočnih lokalnih zajednica, od potpuno ruralnih do dijelom urbanih (Pag, Rab, Novalja), čiji stanovnici se po kvaliteti društvenih usluga uspoređuju s urbanim sredinama na kopnu kojima gravitiraju i s kojima su prometnicama i trajektnim linijama vrlo

dobro povezani (Rijeka, Zadar). Prilikom planiranja financiranja projekata društvene infrastrukture i ostalih projekata društvene namjene (očuvanje kulturno-povijesne baštine, sport, rekreacija, zabava) prijavitelji, vrlo često, zbog visokih indeksa razvijenosti JLS unutar LAG-a, ne ostvaruju dovoljno bodova na nacionalnim natjecajima te im je mogućnost sufinanciranja projekata iz drugih izvora, osim lokalnih proračuna, ograničen. Stoga se ovim ciljem želi osigurati sufinanciranje projekata kojima će se posredno i neposredno unaprijediti kvaliteta života i društveni standard stanovnika. Također želi se doprinijeti međusektorskom i međugeneracijskom povezivanju, poboljšanje dostupnosti usluga i razvoju društvenih inovacija u svrhu jačanja otpornosti otočnih zajednica.

SC2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta

Prema indeksu razvijenosti JLS unutar LAG-a su razvijenije od prosjeka RH, zahvaljujući u suvremenom dobu, razvoju kojem je pokretač turizam. Također, ovo je područje s dugom i bogatom poviješću i očuvanom kulturno-povijesnom baštinom. Tradicijska baština područja obuhvaća i poljoprivredne proizvode (maslinovo ulje, paški sir, paška janjetina i sl). Na otocima Pag i Rab turizam je pokretač gospodarskog razvoja, a poljoprivreda, unatoč tradiciji i potražnji na lokalnoj razini (stanovnici, ugostitelji, turisti/posjetitelji), nema više onaj značaj koji je imala u prošlosti te je dijelom došlo i do zapuštanja poljoprivrednih površina. Također dio poljoprivrednih gospodarstava malih, srednje veličine, gledano po ekonomskoj veličini poljoprivrednih gospodarstava (8.000-75.000 eura EVPG) nije uspijevalo osigurati sredstva na nacionalnim natjecajima koja su bila namijenjena investicijama u poljoprivrednu proizvodnju i preradu. Dio OPG-ova koji imaju EVPG do 8.000 eura nastoji se ekonomski održati, bilo manjim ulaganjima ili kroz dopunske djelatnosti. Stoga će se kroz ovaj cilj osigurati sredstva namijenjena prvenstveno malim i srednjim poljoprivrednim gospodarstvima kako bi unaprijedila svoje poslovanje i povećala prihode kroz ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju i primarnu preradu ili u razvoj dopunskih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima.

5.3. Opis intervencija LRS uključujući projekte suradnje

Tablica 27: Intervencije u LRS

Opći cilj LRS	Specifični cilj LRS	Potreba	Intervencija
OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides	SC1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života području LAG-a Mentorides	P1: Društvena infrastruktura, održavanje, opremanje i izgradnja	INT 1.1 Razvoj integracije lokalne zajednice
		P2: Jačanje kapaciteta lokalne zajednice	
	SC2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta	P3: Unaprjeđenje poljoprivrede i prerađivačkih kapaciteta	INT 2.1. Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta
		P4: Razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima	

Zajedničke značajke za sve intervencije LAG-a u okviru LRS

Najviša ukupna vrijednost projekta (ili operacije) kojem će se pružiti potpora je do 300.000,00 EUR (bez PDV-a) dok je najviši iznos potpore po projektu koju LAG može dodijeliti do 200.000,00 EUR.

Zajednička načela kriterija kojima se postiže **prednost prilikom odabira projekata** (operacija) u okviru provedbe intervencija LAG-a zasnivaju se prvenstveno na doprinosu projekta (operacije) ključnim elementima **dodane vrijednosti LEADER-a** i to:

- povećanju/jačanju socijalnog (društvenog) kapitala u lokalnim zajednicama,
- poboljšanju lokalnog upravljanja te
- poboljšanju rezultata i učinaka politike za područje LAG-a u usporedbi s provedbom bez LEADER pristupa.

Doprinos dodanoj vrijednosti LEADER-a koju LAG planira postići očitovati će se prvenstveno kroz potporu inovacijama (inovativnim pristupima) te poticanju sektorske i međusektorske suradnje (partnerski projekti), kao i jačem uključivanju osjetljivih društvenih skupina. Inovacija je horizontalna tema koja prožima cijeli LRS i provedbu LEADER-a u cjelini. Svrha LRS je stvoriti adekvatno okruženje koje će omogućiti potporu promicanju inovacija i inovativnih aktivnosti/projekata (operacija). Operacija odnosno projekt ima inovativne značajke na lokalnoj razini ako rezultira uvođenjem nove aktivnosti ili novog proizvoda ili nove/inovativne metode ili usluge na lokalnoj razini (ukupno područje LAG-a). Treba naglasiti kako je doprinos inovativnim i pametnim rješenjima u selima ujedno i jedan od kriterija doprinosa provedbi koncepta Pametnih sela.

Osnovni elementi primjene inovativnosti odnosno inovativnih značajki u lokalnom kontekstu sukladno članku 31. stavku 2. (d) Uredbe (EU) br. 2021/1060. za potrebe primjene u kriterijima odabira projekata (operacija) temelje se na:

- projektima partnerstvima koja donose međusektorsku ili sektorsku suradnju različitih dionika u iznalaženju rješenja za razvojne potrebe područja LAG-a (partnerski projekti);
- potporom društvenim (socijalnim) inovacijama koje dovode do novih proizvoda i usluga kojima se rješavaju potrebe opće zajednice područja LAG-a, poput:
 - novih metoda i pristupa prijenosu znanja iz područja promicanja poduzetništva i poduzetničke kulture, uključujući društveno poduzetništvo te partnerstva
 - inovativnih pristupa i modernih, zelenih, praksi u području zaštite okoliša i prirode kao i implementacije aktivnosti biogospodarstva (bioekonomije)
 - novih metoda i pristupa prijenosu znanja u području inovativne proizvodnje lokalne hrane i drugih lokalnih proizvoda, zelenih i digitalnih tehnologija, drugih aktivnosti područja, te u razvoju turizma
 - društvenih inovacija koje razvijaju nove oblike i načine inkluzije osjetljivih skupina društva
 - tehnoloških i ne-tehnoloških inovacija usmjerenih na nove tehnologije i metode koje omogućuju povećanje otpornosti na klimatske promjene, digitalizaciju i zelenu tranziciju.

U svrhu jačanja doprinosa dodanoj vrijednosti LEADER-a u elementu **poboljšanja rezultata i učinaka politike putem načela kriterija odabira** prednost će imati projekti (operacije) „zajedničkog korisnika“ te oni kojima se ostvaruje „zajednički interes“. **Zajedničkim korisnikom** u smislu provedbe intervencija LRS smatraju se gospodarska udruženja (zadruga, klasteri i dr.), organizacije civilnog društva ili javno-pravna tijela te pravne osobe (ustanove i/ili poduzeća u većinskom javnom vlasništvu). Zajedničkim korisnikom smatra se i provedba zajedničkih projekata, odnosno, ako se projekti (operacije) provode u sektorskom ili

međusektorskom partnerstvu. Projekt odnosno operacija ima **Zajednički interes**, provodi li ga Zajednički korisnik i/ili ako je u kolektivnom interesu članova Zajedničkog korisnika i opće javnosti odnosno od dobrobiti za opću zajednicu. Takav projekt (operacija) treba biti više od zbroja pojedinačnih interesa članova Zajedničkog korisnika.

Temeljni (opći) uvjeti prihvatljivosti svih projekata (operacija), uključujući i partnerske projekte (operacije) u okviru provedbe intervencija LAG-a su:

- biti usklađen sa ciljevima iz LRS
- biti usklađen sa jednim ili više specifičnih ciljeva SP ZPP navedenim u članku 6. stavku 1. i 2. Uredbe (EU) 2021/2115
- provoditi se na području LAG-a na kojem korisnik na LAG natječaju podnosi zahtjev za potporu
- ukupni iznos projekta ne smije biti veći od 300.000,00 EUR (bez PDV-a)
- biti usklađen sa pravilima državne potpore, ako je primjenjivo
- biti usklađen s EU i RH zakonodavstvom koje se odnosi na predmetni projekt

Temeljni (opći) uvjeti prihvatljivosti projekta (operacije) se primjenjuju na sve projekte (operacija) za koje se podnosi Zahtjev za potporu, uključujući partnerske projekte (operacije).

Partnerskim projektom (operacijom) se smatra projekt u kojem više korisnika na LAG natječaju sudjeluje u provedbi projekta u jednoj LAG intervenciji uz ispunjenje sljedećih uvjeta: mora biti sklopljen Sporazum o suradnji između projektnih partnera; mora biti definiran glavni partner (nositelj projekta); moraju biti jasno definirane i razgraničene aktivnosti i zadaće između projektnih partnera; svi korisnici (partneri) moraju ispunjavati uvjete prihvatljivosti za LAG intervenciju za koju prijavljuju projekt.

Ciljani korisnici (projektni promotori) LRS su sve pravne i fizičke osobe privatnog prava te pravne osobe javnog prava, pri čemu su zajednički temeljni odnosno opći uvjeti prihvatljivosti svih korisnika (pojedinačnih i zajedničkih) sljedeći:

- imati prebivalište ili sjedište, uključujući podružnicu, ovisno o organizacijskom obliku unutar područja LAG-a putem kojeg podnosi zahtjev za potporu, prije dana objave LAG natječaja sve do proteka roka od 5 (pet) godina od dana konačne isplate sredstava potpore, osim u slučaju ako odabrani LAG promijeni obuhvat područja ili u slučaju više sile i izvanredne okolnosti sukladno članku 3. stavku 1. Uredbe (EU) br. 2021/2116;
- imati podmirene odnosno uređene financijske obveze prema državnom proračunu;
- ne smije biti u postupku predstečaja, stečaja, stečaja potrošača ili likvidacije u skladu s posebnim propisima.

Temeljni uvjeti prihvatljivosti korisnika na LAG natječaju se primjenjuju na sve korisnike na LAG natječaju koji podnose Zahtjev za potporu, uključujući partnerske projekte (operacije).

Intervencija LEADER u okviru SP ZPP-a 2023.-2027. prvenstveno se provodi na temelju članka 77. Uredbe (EU) br. 2021/2115 pod nazivom “Suradnja“, uključujući i članke 73., 74. te 75. navedene Uredbe.

Sukladno članku 77. stavku 3. Uredbe (EU) br. 2021/2115, intenzitet potpore u LAG intervenciji može iznositi **najviše 100%** prihvatljivih troškova projekta odnosno mogu se pokriti svi troškovi povezani s projektom.

U slučaju kada LAG intervencija uključuje ulaganja u skladu s člankom 73. Uredbe (EU) 2021/2115, intenzitet potpore može iznositi **najviše 65%** prihvatljivih troškova projekta, a iznimno se može povećati u sljedećim slučajevima:

- a) **najviše 80%** kada je korisnik mladi poljoprivrednik⁹
- b) **najviše 85%** za ulaganja malih poljoprivrednih gospodarstava¹⁰
- c) **najviše 100%** za neproduktivna ulaganja¹¹ i temeljne usluge i infrastrukturu u ruralnim područjima¹².

Tablica 28: Projekti suradnje

Vrsta projekta suradnje	Područje interesa projekta suradnje	Očekivani rezultat provedbe projekta suradnje	Indikativna visina proračuna projekta suradnje
Međuteritorijalni	Poljoprivreda, turizam, kultura	Animacija minimalno 50 stanovnika s područja LAG-a u promociji LAG područja	3%

Napomena: Sve navedeno u okviru intervencija podložno je dodatnim izmjenama i dopunama tijekom provedbe LRS sukladno konzultacijama s lokalnim razvojnim dionicima te dodatnim uputama/smjernicama nadležnog Upravljačkog i Provedbenog tijela.

⁹ **Mladi poljoprivrednik** je osoba starija od 18 i mlađa od 40 godina (do navršene 41 god.) u trenutku podnošenja Zahtjeva za potporu, koja posjeduje odgovarajuće vještine i znanje o poljoprivredi te po prvi puta uspostavlja poljoprivredno gospodarstvo ekonomske veličine od 10.000 EUR do 100.000 EUR na kojem ima status nositelja/odgovorne osobe ili je status nositelja/odgovorne osobe po prvi put stekla unutar 5 (pet) godina do dana podnošenja zahtjeva za potporu, a u slučaju trgovačkog društva je i odgovorna osoba isključivo ukoliko je vlasnik najmanje 50% temeljnog kapitala društva.

¹⁰ **Malo poljoprivredno gospodarstvo** predstavlja poljoprivrednika koji ima ekonomsku veličinu od 3.000 do 10.000 EUR-a u slučaju ulaganja u sektor voća, povrća i cvijeća, odnosno do 15.000 EUR-a za ulaganja u ostalim sektorima.

¹¹ **Neproduktivna ulaganja** su ona ulaganja koja ne dovode do značajnog povećanja vrijednosti ili profitabilnosti korisnika odnosno koja ne ostvaruju značajan dohodak, prihod ili dobit, ali pri tome imaju pozitivan utjecaj na primjerice: socijalnu uključenost, pomoć ranjivim skupinama, edukaciju, prijenos znanja i vještina, jačanje teritorijalnog identiteta, očuvanje baštine, okoliš i klimu i sl.

¹² Pod **temeljnom uslugom i infrastrukturom u ruralnim područjima** podrazumijeva se ulaganje koje kumulativno ispunjava sljedeće: podiže kvalitetu života u ruralnim područjima (kulturno-društvenu i/ili obrazovno-odgojnu i/ili sportsko-rekreativnu i/ili rekreacijsku i/ili turističku i/ili komunalnu i/ili zdravstvenu i/ili javnih usluga itd.), namijenjeno je javnoj upotrebi/korištenju, mora biti javno dostupno različitim pojedincima i interesnim skupinama, ne smije biti profitnog karaktera (operativni prihodi ne smiju biti veći od operativnih troškova), provodi se u naselju s najviše 25.000 stanovnika.

Tablica 29: Opis intervencija

Naziv i kod intervencije	INT 1.1. Razvoj integracije lokalne zajednice
Područje obuhvata	Cijelo područje LAG-a
<p>Kratki opis intervencije:</p> <ul style="list-style-type: none"> -svrha intervencije - doprinos intervencije općem i specifičnom cilju LRS - doprinos intervencije specifičnom cilju ZPP - pripadnost intervencije nekom od članaka Uredbe (EU) 2021/2115 - doprinos pokazateljima rezultata ZPP-a - opis dodatne vrijednosti intervencije u provedbi LEADER pristupa uz naglasak na posebitosti intervencije koje ju razlikuju u odnosu na SP ZPP intervencije - ako je je primjenjivo opis inovativnih elemenata LRS 	<p>Intervencija je pripremljena sukladno potrebama područja LAG-a definiranim tijekom izrade SWOT analize.</p> <p>Intervencija prioritetno doprinosi rješavanju potrebe područja LAG-a koja se odnosi na razvoj odnosno ulaganja u društvenu infrastrukturu (P1) kao i na potrebu jačanja kapaciteta lokalne zajednice (P2). Svrha intervencije je pružiti potporu razvoju lokalne društvene infrastrukture i usluga na području LAG-a, kako bi se na području LAG-a povećala kvaliteta života njenih stanovnika. Društvena infrastruktura zahtijeva daljnje unaprjeđenje posebno na području predškolskog odgoja, javnog prijevoza, zdravstva, sporta i rekreacije, kulture, očuvanja tradicije i kulturne baštine. Ova intervencija doprinosi jačanju kapaciteta stanovnika područja, OCD-a te zadovoljenju društvenih potreba svih generacija stanovništva iz domene obrazovanja, zdravstva, sporta, rekreacije, očuvanja kulturne i prirodne baštine te zaštite okoliša i prirode. Detaljna obrazloženja doprinosa projekata (operacija) koja će primati potporu u okviru ove intervencije LAG-a Mentorides bit će navedena u natječajnoj dokumentaciji LAG-a. Intervencijom će se pružiti potpora provedbi zelene tranzicije društvene infrastrukture, omogućit će se inovativan pristup i inovativne aktivnosti u svrhu poboljšanja kvalitete života stanovnika otoka., uključujući „pametna rješenja“, povezana s društvenom infrastrukturom i uslugama. Intervencija, u većini svog obuhvata i aktivnosti, pripada uvjetima iz članka 77. uključujući članak 73. Uredbe (EU) br. 2021/2115.</p> <p>Intervencija izravno doprinosi Specifičnom cilju (SC) 1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života području LAG-a Mentorides jer omogućuje potporu razvoju lokalne infrastrukture i usluga dostupnih općoj populaciji i posjetiteljima područja te doprinosi jačanju i integraciji ljudskih kapaciteta LAG-a kao i dodanoj vrijednosti LEADER-a.</p> <p>Intervencija doprinosi Općem cilju (OC) LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides budući se razvojem lokalne infrastrukture i jačanja kapaciteta stanovnika doprinosi povećanju privlačnosti života u području lokalnih zajednica otoka Paga i Raba odnosno LAG-a Mentorides.</p> <p>Intervencija izravno i značajno doprinosi Specifičnom cilju (SC/SO¹³) ZPP-a 8: Promicanje zapošljavanja, rasta, rodne ravnopravnosti, uključujući sudjelovanje žena u poljoprivredi, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim područjima, uključujući kružno biogospodarstvo i održivo šumarstvo putem slijedećih pokazatelja (uključujući R.37):</p> <p>R.40 Pametna tranzicija ruralnoga gospodarstva putem min. 8 projekata kojima se doprinosi Pametnim selima</p> <p>R.41 Povezivanje ruralnih područja Europe putem ruralnog stanovništva, min. 8.000 stanovnika ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru ZPP-a</p> <p>R.42 Promicanje socijalne uključenosti putem broja min. 40 osoba obuhvaćenih projektima usmjerenim razvoju jačanju komunikacije i kapaciteta te suradnje.</p>

¹³ SO – *Specific objective*. To je dodatna oznaka specifičnog cilja koja se pojavljuje u nadređenom regulatornom okviru za provedbu LRS. Unesen je radi lakšeg praćenja korelacije sa regulatornim okvirom.

	<p>Doprinos dodanoj vrijednosti LEADER-a naveden je prethodno, u uvodnom dijelu zajedničkih značajki za sve intervencije. Uz primjenu inovativnosti odnosno inovativnih značajki u lokalnom kontekstu, u okviru ove intervencije, izravno se i značajno, doprinosi i sljedećim elementima:</p> <ul style="list-style-type: none"> – socijalnom (društvenom) kapitalu, putem projektnih aktivnosti koje se odnose na socijalnu (društvenu) interakciju stanovnika, očuvanje kulturnih (tradicijskih) vrijednosti područja, te na jačanje zajedničkog identiteta/prepoznatljivosti područja – lokalnom upravljanju putem broja projekata i broja novih korisnika koji do sada nisu provodili projekte financirane iz LEADER-a, putem projektnih aktivnosti koje se odnose na promotivne aktivnosti i medijske objave o projektima. - rezultatima i učincima politike, putem inovativnih projekata, partnerskih projekata, putem aktivnosti jačanja kapaciteta dionika o političkim strategijama EU-a (Zeleni plan, digitalna tranzicija i sl.), potpori izvrsnosti, razvoju socijalnih (društvenih) inovacija i dr. <p>Različitost intervencije u odnosu na nacionalne intervencije iz SP ZPP-a je u doprinosu dodanoj vrijednosti LEADER-a koja omogućuje integriranu potporu razvoju specifične infrastrukture sukladno lokalnim potrebama i društvenim aktivnostima jačanja kapaciteta lokalne zajednice te partnerske, sektorske i multisektorske projekte (operacije).</p>
Ciljani korisnici	Pravne osobe javnog i/ili pravne osobe privatnog prava, kako je prethodno navedeno. Detaljan popis prihvatljivih korisnika bit će naveden u natječaju LAG-a.
Temeljni uvjeti prihvatljivosti korisnika	Temeljni uvjeti prihvatljivosti korisnika su: imati sjedište unutar područja LAG-a, imati podmirene financijske obveze prema državnom proračunu i ne smije biti u postupku predstečaja, stečaja ili likvidacije. Detaljnije uvodno navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Daljnji uvjeti prihvatljivosti korisnika bit će navedeni u natječaju LAG-a
Prihvatljive vrste projekta i temeljni uvjeti prihvatljivosti projekta	Temeljni (opći) uvjeti prihvatljivosti projekata su: projekt se mora provoditi na području LAG obuhvata i ukupni iznos projekta ne smije biti veći od 300.000 EUR (bez PDV-a). Detaljnije uvodno navedeno u opisu intervencije te u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Prihvatljive vrste projekata odnose se na razvoj male ruralne infrastrukture, očuvanje i održivo korištenje kulturne i prirodne baštine, manifestacije, društvenu inkluziju, razmjenu znanja i vještina i dr. u svrhu jačanja kvalitete života stanovnika i doživljaja posjetitelja. Prihvatljivi su projekti koji mogu uključiti prihvatljive aktivnosti kao što su: gradnja (uključujući rekonstrukciju i/ili adaptaciju) i/ili opremanje, edukacijsko-informativne aktivnosti; promotivne aktivnosti i dr. Detaljne prihvatljive vrste projekata i uvjeti prihvatljivosti projekata bit će navedeni u natječaju LAG-a.
Načela kriterija odabira	Tip ulaganja, digitalizacija, doprinos okolišnim ciljevima i/ili ublažavanju klimatskih promjena te doprinos dodanoj vrijednosti LEADER-a kako je uvodno navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Dodatno će se definirati natječajem LAG-a.
Najniža ukupna vrijednost projekta	Definirat će se natječajem LAG-a.
Najviša ukupna vrijednost projekta	Do 300.000 EUR (bez PDV-a). Definirat će se natječajem LAG-a.
Najniži iznos potpore po projektu	Definirat će se natječajem LAG-a.
Najviši iznos potpore po projektu	Do 200.000 EUR. Definirat će se natječajem LAG-a.
Intenzitet potpore	Intenzitet potpore može iznositi najviše 100% za neproduktivna ulaganja te temeljne usluge i infrastrukturu u ruralnim područjima. Dodatno će se definirati natječajem LAG-a.

Pokazatelji

Broj novostvorenih radnih mjesta (puno radno vrijeme), doprinosi R.37 ZPP-a	1
Broj sačuvanih radnih mjesta	2

R. br.		
1.	Naziv pokazatelja	R.40 Pametna tranzicija ruralnog gospodarstva
	Mjerna jedinica	Broj projekata
	Ciljna vrijednost	8
2.	Naziv pokazatelja	R.41 Povezivanje ruralnih područja Europe
	Mjerna jedinica	Broj ruralnih stanovnika koji imaju koristi
	Ciljna vrijednost	8.000
3.	Naziv pokazatelja	R.42 Promicanje socijalne uključenosti
	Mjerna jedinica	Broj osoba
	Ciljna vrijednost	40

Naziv i kod intervencije	INT 2.1. Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta
Područje obuhvata	Cijelo područje LAG-a
Kratki opis intervencije: -svrha intervencije - doprinos intervencije općem i specifičnom cilju LRS - doprinos intervencije specifičnom cilju ZPP - pripadnost intervencije nekom od članaka Uredbe (EU) 2021/2115 - doprinos pokazateljima rezultata ZPP-a - opis dodatne vrijednosti intervencije u provedbi LEADER pristupa uz naglasak na posebitosti intervencije koje ju razlikuju u odnosu na SP ZPP intervencije	Intervencija je pripremljena sukladno potrebama područja LAG-a definiranim tijekom izrade SWOT analize. Intervencija prioritetno doprinosi rješavanju potrebe područja LAG-a koja se odnosi na unapređenje poljoprivrede i prerađivačkih kapaciteta (P3) kao i na razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti na PG-ovima (P4). Svrha intervencije je omogućiti stvaranje poljoprivrednih proizvoda sa lokalnim obilježjima te povećanje ekonomske održivosti PG-ova. Na području LAG-a postoji značajno tržište potražnje za lokalnim poljoprivrednim proizvodima - veliki broj posjetitelja tijekom turističke sezone, ugostitelji, stanovnici s područja LAG-a te okolnih mjesta. Većina PG-ova se bavi uzgojem ovaca (za proizvodnju paškog sira), uzgojem maslina (za proizvodnju maslinovog ulja) te proizvodnjom povrtnih kultura, a u manjoj mjeri uzgojem vinove loze i proizvodnjom vina. Dio PG-ova se već profilirao i posluje u visoko dohodovnim tržišnim nišama (ekološki proizvođači, proizvođači proizvoda s visokom dodanom vrijednosti npr. paška janjetina, paški sir). Drugi, manji PG-ovi, nastoje povećati proizvodnost postojećih poljoprivrednih površina, ulaganjem u obnovu i proširenje proizvodnog potencijala (povećanje površina, povećanje osnovnog stada) i/ili modernizacijom kupnjom bolje ili nove poljoprivredne mehanizacije. Pretežno manji PG-ovi, se bave različitim dopunskim djelatnostima, najčešće vezanim uz turizam i na taj način omogućuju ekonomično poslovanje. Dio stanovnika se bavi poljoprivredom iz ljubavi i obiteljske tradicije jer je područje visoko turistificirano i ostvarivanje prihoda pružanjem usluga smještaja i drugih usluga vezanih uz turizam je daleko jednostavnije i traži manje radne snage i ulaganja. Također, poljoprivreda je oblikovala otočne krajolike (maslinici, pašnjaci, suhozidi, lokve isl.) te očuvanje tradicionalne poljoprivrede doprinosi očuvanju, prvenstveno krajobrazne

- ako je je primjenjivo opis inovativnih elemenata LRS

raznolikosti područja, ali i staništa i bioraznolikosti. Utvrđeno je da, na nacionalnim natjecanjima, mnogi PG-ovi imaju manje bodova radi većeg indeksa razvijenosti JLS. To se naročito odnosi na PG-ove koji su imali EVPG 8.000 do 50.000 eura. Stoga je potrebno osigurati potporu daljnjem razvoju PG-ova, kako bi se povećala proizvodnja tržišno prepoznatljivih proizvoda, povećala ekonomičnost poslovanja, smanjila potreba za fizičkim radom te se posredno, doprinijelo, očuvanju krajobraza i staništa na ovim otocima. Na području LAG-a nalaze se i preradbeni kapaciteti koji proizvedenu sirovinu prerađuju u proizvode visoke dodane vrijednosti i za kojima potražnja samo raste. Ulaganjima u prerađivačke pogone omogućava se dugoročno proizvodnja visoko kvalitetnih proizvoda uz što manje gubitaka na kvaliteti uzrokovanih transportom. Putem ove intervencije pružit će se potpora jačanju suradnje i umrežavanja lokalnih dionika gospodarskog razvoja. Intervencija će omogućiti osnovu za daljnje brandiranje područja LAG-a putem diverzifikacije djelatnosti poljoprivrednih gospodarstava te podizanje kvalitete i uspješnijeg plasmana poljoprivrednih proizvoda te doprinijeti razvoju postojeće turističke destinacije i njeno pozicioniranje na gastronomskoj karti Hrvatske. Intervencijom će se omogućiti i jačanje kapaciteta poljoprivrednih gospodarstava u stjecanju novih znanja i vještina u zelenoj i digitalnoj tranziciji, novim tehnologijama, prilagodbi tržištu, marketingu, promociji i sl. što će povećati njihovu održivost te povećati otpornost na klimatske promjene. Intervencijom će se jačati razvoj inovativnih pristupa i rješenja usmjerenih jačanju poduzetništva, posebno žena i mladih te stvaranju novih i očuvanju postojećih radnih mjesta. Detaljna obrazloženja doprinosa projekata (operacija) kojima će se pružiti potpora u okviru ove intervencije razvojnim potrebama LAG-a bit će na navedena u natjecanju LAG-a. Intervencija, u većini svog obuhvata i aktivnosti, pripada uvjetima iz članka 73. uključujući članak 74. Uredbe (EU) br. 2021/2115.

Intervencija izravno doprinosi **Specifičnom cilju (SC) 2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta** jer omogućuje stvaranje lokalnih prepoznatljivih proizvoda i doprinosi općoj ekonomskoj održivosti dionika, ujedno omogućuje umrežavanje i zajedništvo te izravno doprinosi dodanoj vrijednosti LEADER-a.

Intervencija doprinosi **Općem cilju (OC) LRS: Poboľšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides** jer se povećanjem ekonomske održivosti i stvaranjem lokalnih proizvoda doprinosi povećanju privlačnosti života stanovnika lokalnih zajednica LAG-a.

Intervencija izravno i značajno doprinosi **Specifičnim ciljevima (SC/SO) ZPP-a:**

SC2: Jačanje usmjerenosti na tržište i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava kratkoročno i dugoročno, uključujući veću usmjerenost na istraživanja, tehnologiju i digitalizaciju putem sljedećih pokazatelja:

R.3 Digitalizacija poljoprivrede min. 4 PG-a koji primaju potporu za digitalnu poljoprivrednu tehnologiju u okviru ZPP

R.9 Modernizacija min. 10 PG-a koji primaju potporu za ulaganja u restrukturiranje i modernizaciju, uključujući poboljšanje učinkovitosti resursa

SC4: Doprinos ublažavanju klimatskih promjena i prilagodbi tim promjenama, između ostalog, smanjenjem emisija stakleničkih plinova i poboljšanjem sekvencije ugljika, te promicanjem održive energije putem sljedećih pokazatelja:

R.15 Energija iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede i šumarstva te iz drugih obnovljivih izvora putem razvoja kapaciteta za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, uključujući biološke (u megavatima), za koja je dodijeljena potpora (min. 0,01 MW)

	<p>R.16 Ulaganja povezana s klimom min. 1 PG koji prima potporu za ulaganja u okviru ZPP-a, a kojima se doprinosi ublažavanju klimatskih promjena i prilagodbi tim promjenama te proizvodnji obnovljive energije ili biomaterijala</p> <p>SC8: Promicanje zapošljavanja, rasta, rodne ravnopravnosti, uključujući sudjelovanje žena u poljoprivredi, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim područjima, uključujući kružno biogospodarstvo i održivo šumarstvo putem sljedećih pokazatelja (uključujući R.37):</p> <p>R.40 Pametna tranzicija ruralnoga gospodarstva putem min. 12 projekata (operacije) kojima se doprinosi Pametnim selima</p> <p>Doprinos dodanoj vrijednosti LEADER-a naveden je prethodno u uvodnom dijelu. Uz primjenu inovativnosti odnosno inovativnih značajki u lokalnom kontekstu u okviru ove intervencije, izravno se i značajno, doprinosi i sljedećim elementima:</p> <ul style="list-style-type: none"> – očuvanjem kulturnih (tradicijskih) vrijednosti područja, te jačanjem zajedničkog identiteta/prepoznatljivosti područja – lokalnom upravljanju putem broja projekata i broja novih korisnika koji do sada nisu provodili projekte financirane iz LEADER-a, putem projektnih aktivnosti koje se odnose na inovativne upravljačke prakse te na stjecanje znanja i vještina o njima kao i na promotivne aktivnosti i medijske objave o projektima – rezultatima i učincima politike, putem inovativnih projekata, partnerskih projekata, putem aktivnosti jačanja kapaciteta dionika o političkim strategijama EU-a, potpori izvrsnosti te razvoju socijalnih (društvenih) inovacija <p>Različitost intervencije u odnosu na nacionalne intervencije iz SP ZPP-a je u objedinjenju potpore primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda uključujući i jačanje kapaciteta, partnerstvo i umrežavanje; u potpori diverzifikaciji ruralnog gospodarstva povezano sa tradicijskim nasljeđem i održivim korištenjem razvojnih resursa kao i projektima kojima se, uz navedeno, maksimizira ostvarenje dodane vrijednosti LEADER-a.</p>
Ciljani korisnici	Pravne i fizičke osobe privatnog prava, uključujući i PG-ove upisane u relevantan upisnik PG-ova na nacionalnoj razini pri nadležnom tijelu ¹⁴ . Detaljan popis prihvatljivih korisnika bit će naveden u natječaju LAG-a
Temeljni uvjeti prihvatljivosti korisnika	Temeljni uvjeti prihvatljivosti korisnika su: imati prebivalište ili sjedište, unutar područja LAG-a, imati podmirene financijske obveze prema državnom proračunu i ne smije biti u postupku predstečaja, stečaja ili likvidacije. Detaljnije uvodno navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Daljnji uvjeti prihvatljivosti korisnika biti će navedeni u natječaju LAG-a.
Prihvatljive vrste projekata i temeljni uvjeti prihvatljivosti projekata	Temeljni (opći) uvjeti prihvatljivosti projekata su: projekt se mora provoditi na području LAG obuhvata i ukupni iznos projekta ne smije biti veći od 300.000 EUR (bez PDV-a). Detaljnije uvodno navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Prihvatljive vrste projekata odnose se na primarnu poljoprivrednu proizvodnju, doradu, preradu, skladištenje poljoprivrednih proizvoda i dr. Prihvatljivi su projekti koji mogu uključiti sljedeće prihvatljive aktivnosti: gradnja (uključujući rekonstrukciju i/ili adaptaciju) prerađivačkih kapaciteta, smještaja za životinje, zbrinjavanje vune, stajskog gnoja, i/ili opremanje (uključujući poljoprivrednu mehanizaciju i opremu); uređenje pašnjaka, marketinške aktivnosti; edukacijsko-informativne aktivnosti; promotivne aktivnosti i dr. Detaljne prihvatljive vrste projekata i uvjeti prihvatljivosti projekata bit će navedeni u natječaju LAG-a.
Načela kriterija odabira	Tip ulaganja (modernizacija, digitalizacija i dr.), radno iskustvo i dr. uključujući, uz inovativnost, i druge doprinose dodanoj vrijednosti LEADER-a kako je uvodno navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije

¹⁴ Napomena: U trenutku donošenja ove LRS relevantni upisnici su naziva: Upisnik poljoprivrednika ili Upisnik obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i/ili dr.

Najniža ukupna vrijednost projekta	Definirat će se natječajem LAG-a.
Najviša ukupna vrijednost projekta	Do 300.000 EUR (bez PDV-a). Dodatno će se definirati natječajem LAG-a.
Najniži iznos potpore po projektu	Definirat će se natječajem LAG-a.
Najviši iznos potpore po projektu	Do 200.000 EUR. Dodatno će se definirati natječajem LAG-a.
Intenzitet potpore	Detaljnije navedeno u zajedničkim značajkama za sve intervencije. Intenzitet potpore može iznositi najviše 65% prihvatljivih troškova projekta, a može se povećati u slijedećim slučajevima: najviše 80% kada je korisnik mladi poljoprivrednik, najviše 85% za ulaganja malih PG-ova i najviše 100% za neproduktivna ulaganja. Dodatno će se definirati natječajem LAG-a.

Pokazatelji

Broj novostvorenih radnih mjesta (puno radno vrijeme), doprinosi R.37 ZPP-a	2
Broj sačuvanih radnih mjesta	5

R. br.		
1.	Naziv pokazatelja	R.3 Digitalizacija poljoprivrede
	Mjerna jedinica	Broj PG-ova koji primaju potporu
	Ciljna vrijednost	4
2.	Naziv pokazatelja	R.9 Modernizacija poljoprivrednih gospodarstava
	Mjerna jedinica	Broj PG-ova koji primaju potporu
	Ciljna vrijednost	10
3.	Naziv pokazatelja	R.15 Energija iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede i šumarstva te iz drugih obnovljivih izvora
	Mjerna jedinica	MW
	Ciljna vrijednost	0,01
4.	Naziv pokazatelja	R.16 Ulaganja povezana s klimom
	Mjerna jedinica	Broj PG-ova koji primaju potporu
	Ciljna vrijednost	2
5.	Naziv pokazatelja	R.40 Pametna tranzicija ruralnoga gospodarstva
	Mjerna jedinica	Broj projekata
	Ciljna vrijednost	12

Skupni prikaz svih pokazatelja za sve intervencije LRS

Intervencija LRS	Pokazatelj	Mjerna jedinica	Doprinos pokazateljima rezultata ZPP	Ciljna vrijednost po godinama						Ukupna vrijednost	
				2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.		2029.
1.1	Nova radna mjesta koja primaju potporu u okviru projekata ZPP-a	Broj otvorenih radnih mjesta u ekvivalentu punog radnog vremena (FTE)	R.37/SC8	0	0	0	0	0	0	1	1
1.1.		Broj sačuvanih radnih mjesta		0	0	0	0	0	1	1	2
1.1.	Broj strategija pametnih sela za koje je dodijeljena potpora	Broj projekata	R.40/SC8	0	0	0	2	2	2	2	8
1.1.	Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru ZPP-a	Broj ruralnih stanovnika koji imaju koristi	R.41/SC8	0	0	0	2.000	2.000	2.000	2.000	8.000
1.1.	Broj osoba obuhvaćenih projektima socijalne uključenosti za koje je dodijeljena potpora	Broj osoba	R.42/SC8	0	0	0	10	10	10	10	40
2.1.	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za digitalnu poljoprivrednu tehnologiju u okviru ZPP-a	Broj PG-ova koji primaju potporu	R.3/SC2	0	0	0	1	1	1	1	4
2.1.	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za ulaganja u restrukturiranje i modernizaciju, uključujući poboljšanje učinkovitosti resursa	Broj PG-ova koji primaju potporu	R.9/SC2	0	0	0	2	2	3	3	10
2.1.	Ulaganja u kapacitete za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, uključujući biološke (u	MW	R.15/SC4	0	0	0	0,01	0	0	0	0,01

	megavatima), za koja je dodijeljena potpora										
2.1.	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za ulaganja u okviru ZPP-a kojima se doprinosi ublažavanju klimatskih promjena i prilagodbi tim promjenama te proizvodnji obnovljive energije ili biomaterijala	Broj PG-ova koji primaju potporu	R.16/SC4	0	0	0	2	0	0	0	2
2.1.	Nova radna mjesta koja primaju potporu u okviru projekata ZPP-a	Broj otvorenih radnih mjesta u ekvivalentu punog radnog vremena (FTE)	R.37/SC8	0	0	0	1	1	0	0	2
2.1.		Broj sačuvanih radnih mjesta		0	0	0	2	2	1	0	5
2.1.	Broj strategija pametnih sela za koje je dodijeljena potpora	Broj projekata	R.40/SC8	0	0	0	3	3	3	3	12

Prikaz kriterija na temelju kojih projekti iz intervencije doprinose provedbi koncepta Pametnih sela

Br.	Kriterij koji doprinosi provedbi koncepta Pametnih sela	Kriteriji LAG-a na temelju kojih se projekti svrstavaju u projekte koji doprinose provedbi koncepta Pametnih sela
1.	inovativna i pametna rješenja u selima	inovativnost na razini LAG-a (obrazloženo u zajedničkim značajkama za sve intervencije)
2.	digitalizacija u poljoprivredi i ostalim društvenim aktivnostima u selima	ulaganja u digitalizaciju u poljoprivredi te u javnu društvenu i komunalnu infrastrukturu i usluge, uključujući aktivnosti stjecanja znanja i vještina za digitalnu tranziciju
3.	doprinos okolišnim ciljevima i ublažavanju klimatskih promjena u selima.	ulaganja/aktivnosti kojima se doprinosi zaštiti okoliša i otpornosti na klimatske promjene, uključujući jačanje svijesti i razvoj znanja i vještina za zelenu tranziciju

5.4. Opis procesa odabira projekata na natječajima LAG-a

Skupština LAG-a će usvojiti Pravilnik o pripremi i provedbi Natječaja za provedbu LRS LAG-a Mentorides za razdoblje 2023.-2027. (Pravilnik) u kojem će se definirati okvir i procedure pripreme, objave natječaja te postupak ocjenjivanja, te izrade prijedloga odabranih projekata za financiranje. Ovaj dokument, usklađen s europskom i nacionalnom legislativom te odobrenom LRS, bit će obvezujući dokument za Upravni odbor i stručnu službu LAG-a Mentorides. U njemu će biti navedena minimalno procedura pripreme i objave Natječaja, koja će uključivati obvezu godišnje objave Plana natječaja na web stranici LAG-a Marena. Pravilnikom će Skupština (radi veće operativnosti) delegirati Upravnom odboru obvezu usvajanja natječajne dokumentacije, imenovanja povjerenstva za otvaranje ponuda, LAG administratora i ocjenjivača te donošenje Odluka o odabiru projekata. Natječajna dokumentacija će obvezno sadržavati Upute za prijavitelje u kojima se minimalno navodi predmet, svrhu i iznos raspoloživih sredstava LAG Natječaja; uvjeti prihvatljivosti korisnika, uvjeti prihvatljivosti projekta, uvjete, kriterije odabira projekata prag prolaznosti; prihvatljive i neprihvatljive troškove; detaljni postupak odabira projekata; visinu i intenzitet potpore; način, uvjete i rokove prijave projekta te popis priloga i obrazaca te popis sve potrebne dokumentacije za dokazivanje ispunjavanja uvjeta Natječaja. Usvojena natječajna dokumentacija objavljuje se na mrežnoj stranici LAG-a, a može se objaviti i na mrežnim stranicama svih članova LAG-a. U periodu najave natječaja stručna služba je obvezna održati min 2 radionice za potencijalne prijavitelje te izvijestiti javnost putem min 1 lokalnog portala. Zahtjevi za potporu zaprimaju se pisanim putem na adresu LAG-a Mentorides. Povjerenstvo za otvaranje ponuda izrađuje Zapisnik s otvaranja ponuda i izrađuje inicijalnu rang listu. Nakon zaprimanja zahtjeva LAG administratori provod administrativnu kontrolu tj. 1. fazu (tzv. Analiza 1) u postupku odabira projekata za provedbu LRS. U ovoj fazi korisnika se može zatražiti nadopuna/obrazloženje/ispravak dostavljene dokumentacije. Cilj 1. faze je provjera: potpunosti prijave, prihvatljivosti korisnika te osnovnih uvjeta prihvatljivosti projekta. U 2. faza (Analiza 2) provodi se kvalitativno ocjenjivanje prijave od strane Ocjenjivačkog odbora. Obje faze odabira projekata vrše se po principu „četiri oka“. Rezultat analiza je rang lista projekata nakon ocjenjivanja, koja se s pratećom dokumentacijom upućuje na odlučivanje Upravnom odboru LAG-a. Na odluke Upravnog odbora korisnici imaju mogućnost prigovora tijelu LAG-a

nadležnom za prigovore, čije Odluke tijela moraju biti jasne i ne mogu se mijenjati. U slučaju da je prigovor prihvaćen, zahtjev za potporu se vraća u administrativnu obradu. LAG je obavezan osigurati i spriječiti bilo kakvu mogućnost pojave sukoba interesa. Konačna rang lista, projekata nakon proteka vremena za odlučivanje o eventualnim prigovorima, bit će objavljena na mrežnoj stranici LAG-a . Objava uključuje najmanje sljedeće podatke: naziv korisnika, naziv projekta i njegov kratak opis, intenzitet potpore i iznos potpore. Nakon završetka natječaja i postupka odabira projekata na razini LAG-a, sva dokumentacija o postupcima i odluke o odabiru dostavljaju se APPRRR-u putem AGRONET-a, pri čemu, LAG podnosi Zahtjev za potporu za svaki pojedinačni odobren projekt. APPRRR provodi postupak provjere usklađenosti odabira projekata LAG-a s kriterijima navedenim u LRS i LAG Natječajem, te, nakon provedenih provjera, donosi Odluku o dodjeli sredstava za svaki pozitivno ocijenjeni Zahtjev za potporu. Lista potvrđenih i odobrenih projekata od strane APPRRR-a objavljuje se na mrežnim stranicama LAG-a Mentorides.

5.5. Usklađenost LRS sa ZPP-om

Tablica 30: Usklađenost LRS sa SP ZPP

Opći cilj LRS	Specifični cilj LRS	Intervencija LRS	Usklađenost sa specifičnim ciljevima ZPP-a (uključujući međusektorski/horizontalni)
OC LRS: Poboljšanje uvjeta života stanovnika na području LAG-a Mentorides	SC1 LRS: Unaprjeđenje kvalitete života području LAG-a Mentorides	INT 1.1 Razvoj integracije lokalne zajednice	SC ZPP 8
	SC2 LRS: Potpora razvoju poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta	INT 2.1. Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkih kapaciteta	SC ZPP 2 SC ZPP 4 SC ZPP 8

Doprinos kohezijskoj politici na regionalnoj razini putem doprinosa ostvarenju:

- 1) Plana razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, PC2 Jačanje konkurentnosti i održivosti poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova, PC5 Pametni gradovi i sela, PC7 Demografski oporavak, PC9 Očuvanje kulturne i prirodne baštine
- 2) Plan razvoja Primorsko-goranske županije za razdoblje 2022.-2027.godine, PC1.1. Konkurentno gospodarstvo utemeljeno na znanju i inovacijama, PC5.1 Regija zdravlja i kvalitete života, PC5.3 Razvoj kulture i sporta te poticanje kreativnosti, PC5.4 Unaprjeđenje i daljnji razvoj civilnog društva, PC5.5. Razvoj mikroregija aktiviranjem razvojnih potencijala
- 3) Plan razvoja Zadarske županije 2021.-2027., PC1 Očuvanje i valorizacija kulturne i povijesne baštine uz razvoj kreativnih industrija i dostupnost kulturnih sadržaja na području cijele Zadarske županije, PC8 Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, prirodne baštine i održivog upravljanja prirodnim resursima, PC14 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti i infrastrukture uz tranziciju prema čistoj energiji i OIE, PC15 Razvoj konkurentne, otporne i održive poljoprivrede i prehrambenog sektora.

6. KAPACITET LAG-a ZA PROVEDBU LRS

6.1. Kapacitet LAG-a za upravljanje LAG-om i provedbom LRS

Osim standardne upravljačke strukture LAG-a Mentorides kao udruge, u LAG-u su profesionalno zaposlene dvije osobe na neodređeno radno vrijeme. Obadvoje zaposlenih imaju visoku stručnu spremu te jedan zaposleni je voditelj ureda u sjedištu LAG-a u Pagu, a drugi radi u područnom uredu u Rabu. Na ovaj način osigurano je kvalitetno pružanje usluge informiranja i animacije svim razvojnim dionicima. Oba ureda su opremljena suvremenom uredskom opremom što uključuje računala, skenere, printere, korištenje clouda, web stranicu, odnosno LAG Mentorides je da bi provodio LEADER program osigurao materijalne uvjete i zaposlenike odgovarajućih kvalifikacija.

Sredstava za predfinanciranje, za nesmetan rad LAG-a, i dalje se planiraju koristiti iz članarina članova lokalnog partnerstva (samofinanciranje), a koja su na trenutnoj razini od 8.816,52 eura godišnje. U narednom razdoblju ne očekuje se daljnja akumulacija sredstava ostvarenih kroz članarine, jer su za nesmetan rad LAG-a i provedbu LRS. Očekivana sredstva kroz LEADER program, uz članarinu, biti će dostatna za financiranje dvije zaposlene osobe.

Gradovi i općine, kao osnivači LAG-a, osim brojnih infrastrukturnih projekata, financiranih iz proračunskih sredstava, nacionalnih izvora i EU fondova, provode i ostale projekte, te na taj način pokušavaju poboljšati kvalitetu života svojih stanovnika. Također i dio članova LAG-a koji dolaze iz poslovnog i civilnog sektora, koriste sredstva iz dostupnih europskih fondova radi unaprjeđenja vlastitog poslovanja ili provedbe projekata civilnog društva koji su usmjereni na rješavanje pojedinih pitanja koji su od interesa za stanovnike LAG područja.

Iako se već vide pomaci u razvoju ljudskih kapaciteta na području LAG-a, još uvijek nedostaje educiranih i kvalitetnih osoba koje bi tu raznolikost i resurse bolje iskoristili i jače doprinijeli razvoju svog područja. Zbog toga će LAG i ubuduće veliku pažnju posvetiti animaciji, edukaciji, informiranju stanovništva. Osobitu pozornost posvetit će jačanju kapaciteta članova, zaposlenika i volontera LAG-a, kroz usavršavanje, obrazovanje, umrežavanje, razvojne projekte, osposobljavanje, studijska putovanja i sl.

Tablica 31: Kapacitet LAG-a za upravljanje LAG-om i provedbu LRS

Godina provedbe LRS	Planirani broj zaposlenih osoba koji rade isključivo na provedbi LRS (animacija, LAG natječaj, ostali uredski poslovi u vezi provedbe LRS), izražen u FTE	Planirani iznos članarina (ukupno) za predfinanciranje tekućih troškova i animacije	Planirani iznos iz ostalih izvora financiranja za predfinanciranje tekućih troškova i animacije	Ukupno planirani iznos za predfinanciranje tekućih troškova i animacije
2023.	2	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2024.	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2025.	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2026.	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2027.	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2028. (n+2)	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52
2029. (n+2)	3	8.816,52	5.700,00	14.516,52

6.2. Opis praćenja (monitoringa) i procjene (evaluacije) provedbe LRS

Praćenje provedbe LRS obuhvaća stalno praćenje, mjerenje učinaka provedbe strategije, pokazatelja (indikatora) za ocjenu uspješnosti i učinkovitosti projekata i rada LAG-a. Kontinuirano praćenje provedbe LRS sastavni je dio redovnih aktivnosti LAG-a Mentorides. Temeljem Statuta, LAG provodi godišnje izvješćivanje svih tijela LAG-a o provedbi LRS i radu LAG-a. LAG će provoditi praćenje i vrednovanje provedbe LRS koristeći regulatorni okvir za praćenje i ocjenu učinka (PMEF) temeljem Uredbe o zajedničkim odredbama (EU) br. 2021/1060, okvira za praćenje i ocjenjivanje uspješnosti iz Uredbe (EU) br. 2021/2115, Provedbene uredbe Komisije (EU) br. 2021/2290, i evaluacije strateških planova ZPP-a te pružanje informacija za praćenje i evaluaciju iz Provedbene uredbe Komisije (EU) br. 2022/1475. Proces praćenja planirat će se i temeljem: Smjernica za izradu evaluacijskih planova ZPP-a, a koje ističu specifičan značaj praćenja pokazatelja LRS u doprinosu SP ZPP-a te praćenja i vrednovanja dodane vrijednosti LEADER-a. Isto tako, LAG će planiranje doprinosa dodanoj vrijednosti LEADER-a pripremiti temeljem postojećih i budućih Smjernica za evaluaciju LEADER-a/CLLD-a na EU razini. Dodanom vrijednosti LEADER-a, uz doprinos specifičnom cilju 8 te općem cilju 3 ZPP-a, ujedno se doprinosi i postizanju cilja 5. kohezijske politike EU (Uredba (EU) br. 2021/1060). Podatci koje će pratiti LAG odnose se na praćenje pokazatelja dodane vrijednosti intervencije LEADER putem rada LAG-a (tekući rad i animacija) kao i putem provedbe LRS na razini operacija (projekata), a koji su osnova za vrednovanje (evaluaciju). U ovom programskom razdoblju postoji velika potreba postizanja dodane vrijednosti LEADER-a u usporedbi s potporama koje se pružaju putem intervencija SP ZPP-a te iz drugih nacionalnih i EU izvora. Dodana vrijednost LEADER-a proizlazi iz potpune primjene sedam načela LEADER-a. Aktivnosti provedbe LRS moraju jasno dokazati dodanu vrijednost LEADER-a integriranom pristupu ruralnom razvoju. LAG će provedbu LRS pratiti na razini postizanja ciljeva identificiranih u LRS putem Plana praćenja pokazatelja (koji sadrži pokazatelje LRS te dodane vrijednosti LEADER-a, terminski plan te zadaće) putem kojih će pratiti rad LAG i provedbu intervencija LRS i strategije u cjelini. Projekti odnosno operacije imati će zajedničke pokazatelje prema kojima će se podatci prikupljati. Temeljem Plana praćenja pokazatelja, LAG će uspostaviti sustav izvješćivanja kvantitativnih i kvalitativnih elemenata potrebnih za praćenje operacija odnosno projekata za provedbu intervencija LAG-a te o istima izvješćivati Upravljačko tijelo putem izvješća na godišnjoj razini. LAG će imati imenovanog zaposlenika zaduženog za praćenje rada LAG-a i projekata (operacija) za provedbu intervencija LAG-a kao i analizu o napretku provedbe ukupne LRS te rezultatima postignutim financiranjem iz intervencije 77.06 SP ZPP-a. LAG će, u svoj redovni rad, uključiti aktivnosti animacije povezane sa praćenjem i vrednovanjem LRS, a kako bi mogao sumirati postignute rezultate i njihove doprinose na godišnjoj razini, te temeljem provedenih analiza, djelovati u narednoj godini implementacije LRS. LAG će, uz navedeno, izraditi Plan vrednovanja (evaluacije) LRS koji bi trebao odgovoriti najmanje na sljedeća pitanja: Koji su ciljevi LAG-a za vrednovanje LRS?; Procjena dodane vrijednosti LEADER-a; Elementi upravljanja i koordinacije za rad LAG-a i proces provedbe LRS; Posebne teme LRS ili teme koje LAG želi ocijeniti zatim podatci potrebni za vrednovanje LRS (što je povezano s Planom pokazatelja i njihova praćenja) te koji su alati i metode koje će koristiti, rokovi vrednovanja i relevantne prekretnice kao i pristup priopćavanju aktivnosti/nalaza vrednovanja javnosti te koji su resursi potrebni. Vrednovanje LRS provest će se najmanje 2 puta tijekom trajanja LRS. LAG Mentorides će sudjelovati u svakom vrednovanju intervencije LEADER ili SP ZPP-a koje će se provoditi sa nacionalne razine.

Tablica 32: Plan pokazatelja – pokazatelji rezultata ZPP

Naziv pokazatelja rezultata ZPP (RI)	Naziv mjerne jedinice	Mjerna jedinica	Intervencija LRS (naziv i/ili kod)	Ciljna vrijednost po godinama							Ukupna vrijednost
				2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	
R.3 Digitalizacija poljoprivrede	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za digitalnu poljoprivrednu tehnologiju u okviru ZPP-a	Broj poljoprivrednih gospodarstava koji primaju potporu	2.1.	0	0	0	1	1	1	1	4
R.9. Modernizacija poljoprivrednih gospodarstava	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za ulaganja u restrukturiranje i modernizaciju, uključujući poboljšanje učinkovitosti resursa	Broj poljoprivrednih gospodarstava koji primaju potporu	2.1.	0	0	0	2	2	3	3	10
R.15 Energija iz obnovljivih izvora iz poljoprivrede i šumarstva te iz drugih obnovljivih izvora	Ulaganja u kapacitete za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, uključujući biološke (u megavatima), za koja je dodijeljena potpora	MW	2.1.	0	0	0	0,01	0	0	0	0,01
R.16 Ulaganja povezana s klimom	Udio poljoprivrednih gospodarstava koja primaju potporu za ulaganja u okviru ZPP-a kojima se doprinosi ublažavanju klimatskih promjena i prilagodbi tim promjenama te proizvodnji obnovljive energije ili biomaterijala	Broj poljoprivrednih gospodarstava koji primaju potporu	2.1.	0	0	0	2	0	0	0	2
R.37 Rast i radna mjesta u ruralnim područjima	Nova radna mjesta koja primaju potporu u okviru projekata ZPP-a	Broj otvorenih radnih mjesta u ekvivalentu punog radnog vremena (FTE)	1.1./2.1	0	0	0	1	1	0	1	3

R.40 Pametna tranzicija ruralnoga gospodarstva	Broj strategija pametnih sela za koje je dodijeljena potpora	Broj projekata	1.1./2.1.	0	0	0	5	5	5	5	20
R.41 Povezivanje ruralnih područja Europe	Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru ZPP-a	Broj ruralnog stanovništva koje ima koristi	1.1.	0	0	0	2.000	2.000	2.000	2.000	8.000
R.42 Promicanje socijalne uključenosti	Broj osoba obuhvaćenih projektima socijalne uključenosti za koje je dodijeljena potpora	Broj osoba	1.1.	0	0	0	10	10	10	10	40

7. FINANCIJSKI I AKCIJSKI PLAN PROVEDBE LRS

7.1. Financijski plan provedbe LRS

Financijski plan prikazuje predviđanje rashoda za provedbu LRS za programsko razdoblje 2023.-2027. kako bi se osigurala proračunska sredstva za zatvaranje programa u godinama 2028.-2029. Financijski plan predstavlja sažeti prikaz alokacija za provedbu zadaća LAG-a i postizanje ciljeva LRS, a time i doprinosu postizanju specifičnih i općih ciljeva SP ZPP-a RH kao i 5. cilja Kohezijske politike EU „*Europa bliža građanima poticanjem održivog i integriranog razvoja svih vrsta područja i lokalnih inicijativa*“ za LEADER/CLLD. Provedbom financijskog plana LAG doprinosi postizanju ciljeva horizontalnih politika EU (*Zeleni plan, digitalna tranzicija, Dugoročna vizija za ruralna područja, Pametna sela* i dr.). Financijski plan sažeto prikazuje vrijednost za novac i izravno je povezan sa Akcijskim planom provedbe LRS.

Financijski plan sadrži postotak ukupne financijske alokacije LRS potreban za njezinu provedbu putem projekata razvojnih dionika u okviru alokacija za 2 intervencije LRS u ukupnom iznosu od 72% ukupne alokacije dodijeljene LAG-u za programsko razdoblje 2023.-2027. Uključuje predviđanje iznosa za prihvatljive troškove projekata lokalnih razvojnih dionika za postizanje ciljeva LRS i ostvarivanje njezine dodane vrijednosti.

Za projekte suradnje (njihovu pripremu i provedbu), a koje će provoditi LAG, predviđeno je do 3% ukupne alokacije.

Za aktivnosti koje se odnose na tekuće troškove i animaciju, odnosno upravljanje provedbom LRS, kojih je isključivi korisnik LAG, planom je predviđeno maksimalno dopuštenih 25% ukupne alokacije. Troškovi animacije odnose se na aktivnosti promicanja LRS i jačanje kapaciteta šire lokalne zajednice kao i potencijalnih nositelja (promotora) projekata za provedbu LRS. Posebna pažnja će se posvetiti jačanju kapaciteta dionika koji do sada nisu imali koristi od financiranja iz programa LEADER kao i osjetljivih skupina društva. Tekući, odnosno administrativni troškovi odnose se na prihvatljive operativne troškove LAG-a povezane sa provedbom LRS, što uključuje troškove plaća djelatnika LAG-a, režijske troškove, promidžbu, komunikaciju, financijsko upravljanje i reviziju te praćenje i evaluaciju provedbe LRS.

Tablica 33: Financijski plan provedbe LRS

Intervencija LRS	Raspored sredstava po godinama (%)							Ukupno za cijelo programsko razdoblje po intervenciji	Od toga za projektne doprinose provedbi koncepta Pametnih sela
	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.		
1.1				10,00%	10,00%	10,00%	6%	36,0%	100%
2.1				10,00%	10,00%	10,00%	6%	36,0%	90%
Tekući troškovi i animacija		4%	4%	4%	5%	4%	4%	25,0%	n/p
Priprema i provedba projekata suradnje				1,00%	1,00%	1,00%		3,0%	n/p
UKUPNO	0,00%	4,00%	4,00%	25,00%	26,00%	25,00%	16,00%	100,0%	n/p

7.2. Akcijski plan provedbe LRS

Akcijski plan predstavlja nacrt načina na koji LAG predlaže rješavanje prioriternih razvojnih potreba i korištenje vlastitog razvojnog potencijala, kako je utvrđeno procesom izrade LRS. On daje okvir za provedbu LRS definiranjem dinamike otvaranja natječaja LAG-a za prikupljanje i odabir projekata (operacija) lokalnih razvojnih dionika područja. On daje dinamički okvir za potporu postizanja ciljeva LRS a time i ciljeva SP ZPP-a te drugih povezanih i horizontalnih politika EU. Akcijski plan integriran je s okvirom za praćenje pokazatelja te postizanje rezultata LRS putem aktivnosti obuhvaćenih sa 2 strateške intervencije.

Tablica 34: Akcijski plan provedbe LRS

Intervencija LRS	Broj natječaja LAG-a							Ukupno
	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	
1.1	0	1	1	1	1	0	0	4
2.1	0	1	1	1	1	0	0	4
UKUPNO	0	2	2	2	2	0	0	8

LITERATURA

- Strateški plan Zajedničke poljoprivredne politike Republike Hrvatske 2023.-2027.
- Strategija razvoja poljoprivrede do 2030.
- Nacionalna razvojna strategija RH do 2030.
- Uputa za izradu LRS i LAG intervencija 2023. - 2027.
- Evaluacija LEADER-a/CLLD-a, Smjernice; ENRD, Europska komisija, 2017.
- Plan razvoja Primorsko-goranske županije za razdoblje 2022.-2027. godine
- Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine
- Plan razvoja Zadarske županije 2021.-2027.
- Lokalna razvojna strategija LAG-a Mentorides za razdoblje 2014. - 2020. (s produžetkom trajanja do 2022.)

PRILOZI

Prilog 1.

Tablica: Naselja na području JLS LAG-a Mentorides

Naziv JLS	Broj stanovnika u JLS	Naselja iz JLS u sastavu LAG-u	Broj stanovnika u naselju	Površina JLS	Gustoća stanovnika u JLS (stan/km ²)	Broj kućanstava u JLS
Općina Lopar	1.107	Lopar	1.107	26,50	41,39	409
Grad Rab	7.161	Banjol	1.708	90,08	79,57	2.773
		Barbat	1.140			
		Kampor	1.030			
		Mundanije	402			
		Palit	1.580			
		Rab	364			
		Supetarska Draga	937			
Grad Novalja	3.680	Caska	24	93,36	39,27	1.530
		Dubac-Varsan	6			
		Gajac	86			
		Jakišnica	118			
		Kustići	138			
		Lun	148			
		Metajna	253			
		Novalja	2.415			
		Potočnica	8			
		Stara Novalja	218			
		Vidalići	23			
		Zubovići	180			

Općina Kolan	815	Kolan	332	28,85	28,14	336
		Kolanski Gajac	16			
		Mandre	467			
Grad Pag	3.175	Bošana	29	132,11	24,12	1.359
		Dinjiška	111			
		Gorica	87			
		Košljun	68			
		Miškovići	55			
		Pag	2.322			
		Smokvica	35			
		Stara Vas	65			
		Šimuni	164			
		Vlašići	212			
		Vrčići	27			
Općina Poveljana	669	Poveljana	680	38,57	17,63	291
Ukupno LAG	16.607	35	16.607	409,47	41,39	6.698

Izvor: DZS, 2021.

Prilog 2.

Tablica. Zaštićena kulturno-povijesna baština na području LAG-a Mentorides

JLS	Vrsta kulturnog dobra						
	Nepokretno kulturno dobro				Pokretno kulturno dobro		Nematerijalno kulturno dobro
	Pojedinačno	Kulturno-povijesna cjelina	Kulturni krajolik	Arheologija	Pojedinačno	Zbirka	
Lopar							Loparski maskari
Rab	Utvrda sv. Damjana	Povijesna urbana cjelina Raba		Podmorsko arh. nalazište	Zvono iz radionice majstora Luce Chendrigetusa	Četiri pozlaćene pločice	Umijeće pripreme rapske torte
	Franjevački samostanski kompleks s crkvama sv. Bernardina Sienskog i sv. Eufemije			Podmorska arheološka zona	Poliptih iz crkve sv. Bernardina	Zbirka inkunabula iz knjižnice Samostana sv. Bernardina	
	Kneževa palača			Arh. zona Sv. Mavar - Kalifront	40 fragmenata iluminiranog evanđelistara	Etnografska zbirka Marije Taribe	
	Katedrala sv. Marije				Slika "Bogorodica s djetetom" iz crkve sv. Justine	Etnografska zbirka, Muzej franjevačkog samostana	
	Veli zvonik				Oltarna slika "Sv. Marije od Ružarija" iz crkve sv. Andrije	Inventar crkve sv. Marije Velike	
	Palača Nimira mala				Orgulje u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije	Arheološka zbirka	
	Kapela sv. Franje				Skulptura "Sv. Kristofora" iz crkve sv. Marije Magdalene		
	Ostaci crkve sv. Ivana samostana i zvonika				Pala sv. Dominika u crkvi sv. Andrije Apostola		
					Oltar sv. Antuna Opata iz Crkve sv. Antuna Opata		

					Poliptih "Raspeće sa svecima" iz crkve sv. Justine		
					Dvije vratnice orgulja		
					Gospin oltar		
					Kip svete Lucije		
Novalja					Kipovi sv. Antun Padovanski i sv. Antun Pustinjak	Inventar župne crkve sv. Katarine Djevice Mučenice	Tradicijska pjevanja otoka Paga
					Slika Bogorodica sa sv. Šimunom Stockom, papom Honorijem III. i sv. Petrom i Pavlom		Tradicionalna proizvodnja paškog sira
					Slika Raspeće Kristovo		
					Triptih "Bogorodice s Djetetom, sv. Josipom i sv. Antom Padovanskim" iz crkve Bogorodice od ružarija		
					Kip "Anđeo s knjigom" iz crkve sv. Anđela Čuvara		
Pag					Kip sv. Nikole iz zborne crkve sv. Marije u Starome Gradu	Inventar župe Uznesenja Blažene Djevice Marije	Tradicijska pjevanja otoka Paga
					Glavni oltar u Zornoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije	Zbirka paške čipke	Paška čipka
					Drveni retabl sa slikom sv. Ante Padovanskog	Inventar Benediktinskog samostana sv. Margarete i crkve Marijina Navještenja	Paški teg
					Drveni retabl sa slikom	Etnografska zbirka	Pokrivaca

					Gospe od Karmela		
					Drveni kip "Bogorodice s Djetetom"		Tradicionalna proizvodnja pašskog sira
					Orgulje u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije		Tradicija pripreme pašskog baškotina
					Dva molitvenika 19. st. iz Samostana benediktinki sv. Margarite		Koludraška štrika
					Foto-portret "Paškinja"		
					Grafika procesije „Naše Gospe“ iz La Salette		
					Četiri knjige iz Samostana benediktinki sv. Margarite (18. st.)		
					Kip Uskrslog Krista		
					"Pieta", slika na svili		
Kolan							Tradicionalna proizvodnja pašskog sira
Rab, Lopar							Hrvatske tradicije slavljenja sv. Martina biskupa
Rab, Lopar, Novalja, Kolan, Pag, Povljana							Picigin
LAG Mentorides							Umijeće suhozidne gradnje
							Klapsko pjevanje
							Glagoljaško pjevanje
							Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice
							Tradicijske ribolovne vještine, običaji i vjerovanja na Jadranu

							Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što
							Meditranska prehrana na hrvatskoj obali Jadrana
							Tradicije hrvatskog lovstva
							Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale
Ukupno LAG	8	1	0	3	29	11	20

Izvor: *Ministarstvo kulture i medija*

Povijest područja, kulturno-povijesna baština LAG-a Mentorides

Naseljenost na području LAG-a traje u kontinuitetu od predilirskog doba do danas o čemu svjedoče brojna arheološka nalazišta te bogata kulturna baština. Otok Rab Prapovijesna nalazišta se nalaze na lokalitetima na poluotoku Lopar te u Kamporu, Banjolu, Barbatu i Rabu. Smatra se da su prvi stanovnici otoka Raba bili Iliri, pleme Liburna. Otok Rab prvi spominje grčki geograf Pseudo-Skilaka koji Rab i Pag spominje pod imenom Mentorides (otuda i ime LAG-a) u 4.st.p.n.e. kada se pretpostavlja da su Grci podigli vojni logor i naselje na otoku. Rimsko Carstvo zauzima otok i pokorava Liburne 9. g. pod čijom upravom ostaje do njegove propasti. Slaveni (Hrvati) sporo preuzimaju otok, a vlast preuzima Bizantsko Carstvo 803. U 10. st. Rab je dio Hrvatskog kraljevstva kojim vlada narodna dinastija, a zatim Ugarsko-hrvatskog kraljevstva sve do početka 15. st. kad Rab dolazi pod upravu Mletačke Republike do 1797. U srednjem vijeku otok i grad Rab napreduje ekonomski i kulturno, a glavna gospodarska djelatnost je međunarodna trgovina na relaciji istok-zapad. Ljudi su živjeli u pravom blagostanju. Epidemija kuge 1449. i 1456., pokosila veliki dio stanovništva, a dio stanovnika je emigrirao na kopno i otoke Krk i Pag. Rab se gospodarski nikad nije oporavio iako se broj stanovnika stalno povećavao. Napoleon dao Dalmaciju Austriji, ali je 1805. opet pripala Napoleonu. Prve francuske trupe došle su na Rab 1809. Rab je ponovno potpao pod Austriju nakon poraza Napoleona godine 1813. Dalmacija je bila pod Austrijom, sve do 1918. Po svršetku 1. sv. rata Rab i dijelovi Dalmacije pripali su Italiji a 1921. pripojen je tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca kasnije Kraljevini Jugoslaviji. U 2. sv. ratu otok je pod talijanskom okupacijom, a 1942. otvaraju koncentracijski logor u Kamporu. Nakon kapitulacije Italije logoraši i Rabljani oslobađaju logor, formirana je brigada koja opremljena i naoružana odlazi u borbu na kopno. Otok zauzimaju Nijemci i ustaše 19.3.1944.

Od kapitulacije Italije do 19. ožujka. 1944. godine, Rab je slobodan. U periodu nakon 2. sv. rata gospodarstvo je vrlo slabo te mnogi stanovnici napuštaju otok sve dok se ponovno nije pokrenuo turizam koji je i danas pokretač gospodarstva na otoku. U Domovinskom ratu u borbama za nezavisnost RH sudjelovali su i Rabljani i dali svoj doprinos u stvaranju samostalne demokratske Republike Hrvatske. Otok Pag Kao i na otoku Rabu prvi stanovnici su bili Liburni, a otok u 1.st. n.e. potpada pod rimsku vlast sve do propasti Rimskog Carstva. Hrvatsko stanovništvo stiže na Pag u 7. st. Najznačajnije naselje je Cissa (Caska) koje je potonula uslijed potresa u 4. st. Stanovništvo se seli na lokaciju koja je danas poznata pod nazivom Stari grad. Gospodarstvo se temelji na poljoprivredi, proizvodnji soli, trgovini i ribolovu. U 12. st. sjeverni dio otoka je pod upravom Raba, a južni pod upravom Zadra. Sukobi između Paga i Zadra traju sve do 1409. kad je kralj Ladislav prodao Pag, kao i Zadar, Novigrad i Vrana Mletačkoj Republici, pod čijom upravom ostaje do 1797. U 15. st. grade grad na novoj (današnjoj) lokaciji po arhitektonsko-urbanističkom planu čuvenog graditelja Jurja Dalmatinca. U16. st započela je gradnja solanskih magazina, skladišta, a 1792. godine grad je dobio svoju prvu gimnaziju Od 1805. do

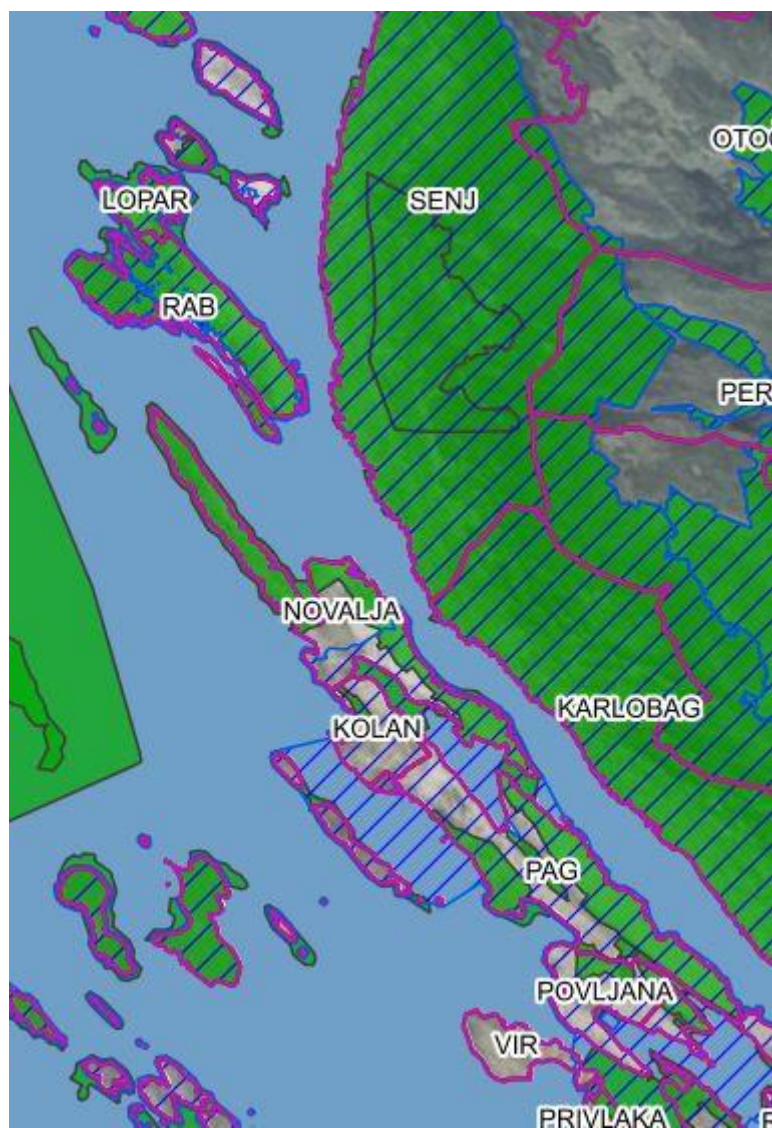
1813. Pag je pod upravom Napoleona, a zatim pod upravom Austrije sve do 1918. U tom periodu otok ekonomski nazaduje i dolazi do iseljavanja stanovništva, najviše u Ameriku. Poslije 1. sv. rata Pag je bio pod talijanskom okupacijom do 1921. godine. Za vrijeme 2. sv. rata Pag je u sastavu NDH, koja je na Pagu osnovale jedan od prvih sabirnih logora, u uvalama Slano i Metajna koji je postojao do kapitulacije Italije u rujnu 1943. Do 1945. na otoku se nalaze njemačke i ustaške snage. Neposredno nakon 2. sv. rata osipa se stanovništvo Paga. Početkom 60-ih godina 20. st. intenzivirao se razvoj turizma, što je dalo novi zamah općem gospodarskom razvoju, kao i gradnja Paškog mosta koji je spojio otok Pag i kopno. U Domovinskom ratu Pag je zbrinjavao veliki broj izbjeglica i prognanika, a Paški most je bio jedina prometna spona između kontinentalnog i priobalnog dijela Hrvatske. Preko Paškog mosta prelazili su kamioni s hranom, raznom opremom i oružjem prema Dalmaciji. Upravo zbog toga JNA i pobunjeni Srbi su pod svaku cijenu pokušali uništiti Paški most u zračnim napadima. Također napadani su trajekti, luka Žigljen i Prizna, luke u Ždrilu i naselje Miškovići. Najjači napad na Paški most dogodio se 8. studenog 1991. Oborena su tri neprijateljska zrakoplova i napad je odbijen. Obranjen je Paški most, Pag i glavna cestovna komunikacija između južne i sjeverne Hrvatske. Što je veoma utjecalo na daljnji razvoj događaja u Domovinskom ratu u korist Republike Hrvatske. Na otoku Rabu najznačajnija je povijesno-urbana cjelina Raba s urbanom jezgrom koja se razvija od liburnskoga naselja do rimskog municipija, a zatim se dalje razvija do 15. st. svakako najprepoznatljiviji po svoja 4 zvonika; 3 romanička i 1 baroknom kao glavnim obilježjima cijelog prostora. Od sakralnih građevina se izdvajaju Veli zvonik Sv. Marije (12.-13. st.), kapela sv. Franje (15. st. u kasnogotičkom i rano renesansnom stilu), katedrala Sv. Marije (monumentalne romaničke arhitekture, 12. st). Palača Nimira mala sagrađena je u 15. st. djelomično je očuvana, a njen portal je podigao Juraj Dalmatinac. Kneževa palača je reprezentativna gradska palača uz obalu, na trgu uz nekadašnju luku. Na otoku su sačuvane slike vjerske tematike: „Bogorodica s Djetetom“, Sv. Šimun Bogo-primac i Sv. Ivanom Evanđelistom, „Stigmatizacija sv. Franje“, te zbirka inkunabula 14.-18. st. U Rabu je nastala Velika kamporska kronika, koju je napisao fra Odorik Badurina u 19. st. s ciljem djelovanja na lokalnu zajednicu. Od nematerijalne baštine na području Raba zaštićeni su pokladni običaji Lopaških maškara, a u Loparu se vjerovalo da maškari tjeraju zle sile. Rapska torta je tradicijska rapska slastica, a njezini osnovni sastojci sa „začinima“ mediteranskog podneblja poveznica su s kolačima koji se izrađuju na Mediteranu od kraja 18. st. Unutar Općine Lopar je otočić Goli na kojem je u vrijeme Jugoslavije bio sagrađen logor za političke zatvorenike, u kojem su zatvorenici bili prisiljavani na teški fizički rad te su bili izloženi okrutnom postupanju (1949. – 1989.). Otok Pag Novalja ima dugu, burnu i zanimljivu prošlost o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi na raznim lokalitetima u gradu i njegovoj okolici. Najbolje su sačuvani sakralni objekti i objekti iz antičkog doba. U kopnenom dijelu i podmorju Caske nalaze se brojni rimski ostaci rezidencijalnih i gospodarskih, lučkih objekata, kao i ostaci rimske nekropole. Naselje Novalja bilo je u rimsko doba vanjska luka stare Cisse o čemu svjedoče ostaci zidova rimske arhitekture, stupova kao i bedemi lučkog castruma. Sačuvan je podzemni antički vodovod koji je u Novalju dovodio vodu iz Novaljskog polja. Najvećim je dijelom uklesan u živoj stijeni, duljine 1042 m i širini oko 0.60 m, dok visina varira. Izgrađen je u 1. st. n.e., vjerojatno kao dio kompleksnog vodovodnog sustava koji je spajao Kolanjsko polje, Casku, Novaljsko polje i Novalju radi napajanja mjesta pitkom vodom, za potrebe keramičkih radionica i opskrbu luke i brodovlja u novaljskoj luci. Riječ o kulturnom dobru izuzetne vrijednosti, jedinstvenom na području Hrvatske i jednom od rijetkih antičkih objekata koji su očuvani gotovo u cijelosti. Kulturno povijesna cjelina grada Paga je građena od 1443.g. prema renesansnom ortogonalnom planu, po načelima urbanizma mediteranskog pojasa (Pag je jedan od rijetkih planskih gradova na jadranskim otocima). Unutar grada je glavni trg s reprezentativnim javnim zgradama iz 15. st., župna crkva, biskupski dvor i kneževa palača. Sačuvane je nekoliko zgrada iz 15., 16. i 17. stoljeća, sakralni objekti (crkva Marijinog Navještenja, Sv. Frane i Sv. Jurja, samostan sv. Maragarite). Unutar Grada sačuvana je palača (15.st.) plemićke obitelji Mirković – rodna kuća kipara Ivana Mirkovića. Na području općine Poveljana nalazi se crkva sv. Nikole ranoromaničke dalmatinske sakralne spomenike građene od 9. do 11. st. Pod zaštitom je i bogata etnobaština otoka Paga. Na području Caske nalazi se sagrađena tunera- spomenik tradicije ribarstva na ovom otok. Na području cijelog otoka Paga sačuvana je tradicija pučkog pjevanja starih pučkih paških napjeva. Sačuvana je tradicija proizvodnje paškog sira zadržane tehnologije još od prije doseljenja Hrvata na otok. Etno zona Lun s obuhvaća mnoštvo suhozida koji pokrivaju prostor čitavog područja i selo Lun, te zaseoke Gurijel, Dudići, Gager, Stanišće, Jakišnica, lokaciju sv. Martin i etnografsku lokaciju Lokvet. Etno zona Lun predstavlja reprezentativno ruralno područje mediteranskog zaseočnog staničnog tipa nastao od 14. - 20. st. (stočarski i ratarski prostor,

mlinovi za masline). Pod zaštitom kao kulturno dobro je i šivana paška čipka koja se nije mijenjala od doba renesanse do 19. st. i nalazi se na UNESCO-voj reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Osim paške čipke pod zaštitom su dijelovi nošnje je i žensko pokrivalo za glavu , „pokrivaca“ koje se spominje u 13. stoljeću, a paški teg je ukras na prsima košulje nastalog u stilu starinskog ures. Od tradicionalnih jela kao zaštićeno kulturno dobro je vještina izrade slastica paški baškotin i koludraška štrika, a vještina njihove pripreme njeguje se u benediktinskome samostanu sv. Margarite u gradu Pagu.

Također u akvatoriju pod LAG obuhvatom niz je zaštićenih podmorskih lokaliteta na kojima su evidentirani potopljeni brodovi i njihovi tereti.

Prilog 3.

Slika: Ekološka mreža Natura 2000 na području LAG-a

Izvor: *Bioportal, web portal informacijskog sustava zaštite prirode*